Debreceni Egyetem

Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZAT

Az apaszerepek változásai a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő családokban

Készítette: Gyulai Ilona

Gyógypedagógia, BA, 4. évfolyam

Tanulásban akadályozottak és Értelmileg akadályozottak pedagógiája szakirány

Témavezető: Dr. Mező Katalin

Főiskolai docens, DE GYGYK, Gyógypedagógiai Intézet

2025

Tartalom

Bevezetés ... 3
1. Az apaszerepek változásai a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő családokban ... 4
1.1. A család meghatározása ... 5
1.2. A család funkciói ... 6
1.3. A szülői szerepek, különös tekintettel az apa szerepére ... 7
1.4. Az apa szerepére vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalmak tapasztalatai ... 9
1.4.1. Az apa szerepe a hagyományos modell alapján ... 10
1.4.2. Az apa szerepe a modern modell alapján ... 10
1.5. A sajátos nevelési igényű gyermek családi nevelésével kapcsolatos hazai és nemzetközi kutatások tapasztalatai az apaszerepek szemszögéből ... 12
2. Az apaszerepek változásainak és az apa – gyermek kapcsolat vizsgálata az apákkal felvett mélyinterjúk alapján ... 13
2.1. A kutatás célja ... 13
2.2. Hipotézisek ... 13
2.3. Minta ... 14
2.4. Módszer ... 15
2.5. Eredmények ... 15
2.5.1. Az otthonmaradó apaság – a gyermekfelügyelet kérdése ... 16
2.5.2. Érzelmi közelség kialakítására törekvő apaság – apa-gyermek kapcsolat ... 17
2.5.3. Gondoskodó férfiasság – hétköznapi családi élet, mindennapi problémák apai szemmel ... 21
2.5.4. Férj és feleség kapcsolata ... 27
2.6. Következtetések ... 30
Összefoglalás ... 31
Irodalomjegyzék ... 32
Mellékletek ... 35

Bevezetés

A sajátos nevelési igényű gyermekek, mint minden más gyermek fejlődését és viselkedését számos tényező befolyásolja, melyek közül kiemelkedően fontos a szülő és a gyermek között kialakult kapcsolat. Az édesanya – gyermek kapcsolat minőségének, illetve hatásainak elemzése gyakran kerül a vizsgálatok középpontjába (Bagdy, 2004; Hámori, 2013; Kormos, 2022), míg az apa – gyermek kapcsolat sok esetben háttérbe szorul. Hazai viszonylatban ritkán jelennek meg olyan tudományos publikációk, melyek az édesapa érzéseivel, gondolataival, az apai szerepek változásával foglalkoznak, holott a témában releváns publikációk azt közvetítik, hogy az apák gyermeknevelésben betöltött szerepe jelentősen megváltozott az utóbbi években (Kovácsné Hegedűs & Sztáray Kézdy, 2023; Drjenovszky & Sztáray, 2023; Eliott, 2015; Dermott, 2003; Hobson & Morgan, 2002). Mindezek mellett az apaszerepek változásával foglalkozó szakirodalmak olvasása közben feltűnő, hogy míg a neurotipikus fejlődésű gyermekek esetében az apák szerepének modernkori változása többször felszínre kerül, addig a sajátos nevelési igényű gyermekek esetében erre nem irányulnak vizsgálatok. A sajátos nevelési igényű gyermekek családi nevelésével és az apaszerepekkel foglalkozó korábbi publikációk (lásd. Kuklai et al, 1995; Kálmán, 2004; Radványi, 2013) többsége az apaszerepek torzulását közvetítik és a hagyományos apaszerepekkel foglalkoznak, s nincsenek olyan tanulmányok, amelyek napjainkban kísérnék nyomon a szerepek változásait, a modern férfi szerepek alakulását az érintett családokban. E kutatási rész felismerése jelentette a dolgozat kiindulópontját és ez biztosítja a téma aktualitását is.

A kutatás célja a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák gondolatainak, érzéseinek és tapasztalatainak megismerése, valamint annak vizsgálata, hogy az apaszerepek változtak-e napjainkban és ha igen miként alakultak a korábbi kutatási tapasztalatokhoz viszonyítva.

A dolgozat két nagyobb tartalmi egységből tevődik össze. Az első, az elméleti megalapozást szolgáló részben olyan témák kerülnek felszínre, mint a család értelmezése, funkciói, a szülői szerepek – különös tekintettel az édesapa szerepére –, az apaság a hagyományos és a modern felfogás szerint, és a sajátos nevelési igényű gyermek születésének hatásai a családi életre.

A második részben egy saját összeállítású kérdéssoron alapuló, személyes interjúk segítségével végzett adatgyűjtés elemzésével foglalkozunk. Tanulmányunkban az apák egy igen szűk csoportjával dolgoztunk együtt. Az adatgyűjtést kvalitatív módszerrel, félig strukturált kérdéseken alapuló interjúk segítségével végeztük. Eredményeink 12 olyan apával – 10 édesapa, 2 nevelőapa – készített félig strukturált interjún alapulnak, akik sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelnek. Az interjúkat teljes terjedelmében lejegyzeteltük, majd a

tartalomelemzés alá vetettük. A vizsgálati hipotéziseket a modern apaszerepeket hangsúlyozó publikációkból kiindulva alakítottuk ki. A vizsgálat előtt a következő előfeltevéseink voltak: 1) Dermott (2003) vizsgálatait felhasználva feltételezzük, hogy a sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő apákra is jellemző az érzelmi közelség (intimate fathers) kialakítására való törekvés a sajátos nevelési igényű gyermekeik nevelése során. 2) Eliott (2015) gondolataiból kiindulva feltételezzük, hogy a megkérdezett sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák esetében is új, férfias értékként jelenik meg a gyermekről való gondoskodás (gondoskodó férfiasság). 3) Drjenovszky és Sztáray (2023) vizsgálatait alapul véve feltételezzük, hogy a kutatásban résztvevő sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák esetében nem jellemző az otthon maradás (otthonmaradó apa), hanem ehelyett továbbra is a családfenntartó szerepét képviselik.

A vizsgálat reményeink szerint hozzájárul ahhoz, hogy új, korszerű ismereteket szerezzünk a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák szerepére vonatkozóan, mely hozzájárulhat az érintett családok mélyebb szintű megértéshez, a szükséges és elegendő segítségnyújtáshoz és előfordulhat, hogy a társadalom által kialakított apákkal szembeni téves elképzelések megváltoztatásához is.

1. Az apaszerepek változásai a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő családokban

A dolgozat első, elméleti egysége a családon belüli apaszerepekkel foglalkozik. Kiindulópontként megjelenik a család meghatározása, a család funkcióinak bemutatása és a családon belüli szülői szerepek, mely során a tématartás érdekében az apaszerepekre koncentrálunk. Ezt követően azoknak a hazai és nemzetközi vizsgálatoknak a bemutatására kerül sor, melyek az apa szerepét a hagyományos és a modern felfogás alapján mutatják be, s végül a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő családokban megjelenő szülői szerepek (különös tekintettel az apaszerepek) változásaival foglalkozó kutatások megismerésére koncentráltunk. Mivel számos olyan vizsgálat (Kovácsné Hegedűs & Sztáray Kézdy, 2023; Drjenovszky & Sztáray, 2023; Eliott, 2015; Dermott, 2003; Hobson & Morgan, 2002) van, melyek a tipikus fejlődési ütemű gyermekek esetében a modern felfogás szerint közvetítik az apaszerepek módosulását, ezért fontosnak találtuk annak a megvizsgálását, hogy mindez hogyan tükröződik a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő családok esetében. Ezért a dolgozat második egységében ennek vizsgálatára kerül sor, sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apákkal végzett interjúk segítségével.

1.1. A család meghatározása

A család, mint fogalom meghatározásával kapcsolatban vannak nehézségek, melyre Cseh-Szombathy László, szociológus is felhívta a figyelmet: *„A szociológiai kutatások általános problémája, hogy olyan fogalmakkal kell dolgozniuk, amelyeket a mindennapi szóhasználatból vettek, és amelyekhez a közhasználatban különböző értelmezések tapadtak. E fogalmak alkalmazásakor mindig fennáll az a veszély, hogy mind a kutató, mind pedig a kutatási eredmények olvasója a felhasznált fogalmaknak sajátos értelmezését adja."* (Cseh-Szombathy, 1979:10.) A család fogalmával is pontosan ez a helyzet, hiszen az emberek többsége ebbe a rendszerbe születik, és túlnyomó részük életük teljes egészét családi közegben töltik. Ezáltal természetesen erős az érzelmi töltet a szóval kapcsolatban, így a definiálása is elég összetett és bonyolult (Bánlaky, 2001).

A család az ember legrégibb intézménye, melyet a társadalom részrendszerének is tekintjük. Egy olyan rendszer, ami önmagában is relatív teljességgel rendelkezik. A család esetében is beszélünk rendszerelemekről, mint minden rendszerrel kapcsolatban, ez esetünkben a családtagokat jelenti. Maga a család több jelentéssel bírt a történelem során, illetve rengeteg változáson ment keresztül. Napjainkban általánosságban egy háztartásban élő emberek kisközösségét jelenti, melynek tagjait valamilyen kapcsolat fűzi össze. Ilyen kapcsolat lehet az együttélési szándék, esetleg házassági kötelék, vagy szülő-gyermek kapcsolat, illetve rokoni kapcsolat (Teleki, 2000).

Frank Furstenberg (2005:810) családfelfogása is jól bizonyítja, mennyire összetett a család definiálása: *„a család-definíció magába foglalja a vérségi, jogi kötelékeket, az örökbefogadás által létrejövő kapcsolatot, beleértve az informális kötelékeket, amelyek közé sorolható a képletes vagy társadalmi megállapodás szerinti rokonsági viszony"*.

A család fogalom- és jelenség köre a legtöbb tudományterületen kiemelkedő a meghatározások tekintetében eltérő meghatározások alakultak ki. A biológia tudomány szempontjából a család, egy olyan csoportot jelent, melynek tagjai genetikailag kapcsolatban álló egyedek. A jogi megközelítés a család fogalmán azt a kapcsolati rendszert érti, ami a jog által éppen aktuálisan meghatározott, többek között a hatalmi viszonyok megoszlását vizsgálja családon belül (Danis, 2021). A család a szociológiai aspektusból a társadalom legkisebb egysége. Egy közösség, melynek tagjai biológiai vagy megegyezéses alapon alkotnak csoportot. A családok sokszínűsége a szociológia és a demográfia számára főként a szociodemográfiai változók alapján értelmezett (Danis, 2021). Egyik fő jellemzője, hogy legalább két generáció él benne együtt. A megközelítés ebben az esetben főként a család szerkezetéből indul ki, mely lehet nukleáris – csak két generáció (szülő, gyerek(ek)) él együtt

–, nagycsalád – kettőnél több generáció él együtt – vagy családtöredék, amikor az előző két csoportba nem lehet besorolni a családot különböző okok miatt, például válás (Bodonyi & Hegedűs, 2006).

A pszichológia szemszögéből a család már egy magasabb szerveződési szint – ebben az esetben a megfigyelés alapegysége, már nem a teljes közösség, hanem az egyén –, mely befolyásolja az egyén fejlődését, az egyénen belüli pszichológiai folyamatokat, mint elsődleges környezet. *„A család olyan egyének csoportja, akik érzelmi, kognitív és viselkedéses szinten is kapcsolódnak egymáshoz, attól függetlenül, hogy milyen jogi kötelék fűzi őket egymáshoz és hol élnek fizikailag […]* (Crosbie-Burnett, Klein, 2009:38.).

1.2. A család funkciói

A családok rendszerként funkcionálnak, az egyén elsődleges szocializációs színtere. Hozzájárul a családtagok egyéni fejlődéséhez, ami segíti a társadalmi beilleszkedést, illetve a másokkal való kompetenciák elsajátításában segít.

A család különböző funkciókat lát el: 1) biológiai funkció, 2) gazdasági funkció, 3) érzelmi szükségleteket kielégítő funkció, 4) támogató, az énkép, az identitás fejlődését elősegítő funkció, 5) szocializáció, nevelési funkció, társadalmi státus fenntartása, 6) betegek ellátása, idősekről való gondoskodás, 7) családtagok életének irányítása, ellenőrzése, 8) kulturális hatások irányítása (Danis, 2021).

Bodonyi et al. (2006) szerint a reprodukciós funkciót a család egyik legfontosabb funkciójának tekinthetjük. A népesség folyamatos utánpótlása szülői, illetve társadalmi szempontból is fontos és nélkülözhetetlen, ezáltal van minden embernek lehetősége a társadalom megőrzésére és a tovább fejlődésre. A biológiai funkciókhoz szorosan kapcsolódik a nemi szerepek elsajátításának megalapozása, hiszen a szerepek elsajátításának folyamata a családban megy végbe. A szülők nemi mintái és egymáshoz való viszonyuk adják meg később a gyermek pszichoszexuális fejlődésének alapjait. Tehát nagyon lényeges eleme a családi életnek, hogy az anya igazi női szerepet, az apa, pedig igazi férfi szerepet tudjon vinni mind biológiai, mind lelki tekintetben (Bodonyi, Busi & Vizelyi, 2006).

A családra tekinthetünk úgy, mint a gazdaság és a termelő munka szervezi egységére is. A gazdasági funkcióját tekintve két összetevőről beszélhetünk. Ezesetben elsősorban a család egy olyan közösség, amely jövedelemből gazdálkodik, illetve egy olyan szervezet, ami gazdasági haszonnal működik. Például lakás karbantartása, házimunka, gyermeknevelés, gyermekgondozás (Kriston, 2018).

A gyermek lelki fejlődésének elsődleges biztosítója a család. A hatékony, sikeres neveléshez elsősorban szükséges, hogy a gyermeknek jó kapcsolata legyen a környezetével. Az érzelmi szükségletek kielégítésének jelentősége napjainkban egyre nagyobb. A legalkalmasabb mikrocsoport ennek az igénynek a kielégítésére a család, melynek tagjai között kialakulnak tipikus és domináns érzelmi viszonyok. Amikor jól működik a család ezen funkciója, akkor harmóniát, érzelmi biztonságot teremt (Bodonyi, Busi & Vizelyi, 2006).

Az egyén identitásának, énképének, önértékelésének forrása a család, ezáltal képes segítséget nyújtani bizonyos problémák – akár fizikai, akár érzelmi – rendezésében. A család támogató funkciójának alapjaként az érzelmi kötődés szolgál, ami a családtagok között alakul ki (Kriston, 2018).

A társadalmi státusz meghatározásának funkciója *„biztosítja a társadalmi státuszok újratermelődését a nevelés, a szocializáció és az értékátadás eszközével”* (Kriston, 2018:399.) Az előbb említett szocializáció elsődleges színtere a család, hiszen ott sajátítja el a gyermek azokat a szabályokat, normákat, amelyek a társadalmi léthez, együttéléshez, beilleszkedéshez szükségesek (Bodonyi, Busi & Vizelyi, 2006).

A család egyik egyre fontosabb funkciója a betegek ellátása és az idősekről való gondoskodás (Bognárné, 2016). Ezen személyek ellátása komoly gondot jelenthet a családok számára. Azonban ma jellemző, hogy sok idős ember magára marad, ezért fontos ennek a funkciónak a megalapozása a nevelés során (Bodonyi, Busi & Vizelyi, 2006).

Az egyik leginkább ellentmondásosabb funkciója a családnak a családtagok életének irányítása és ellenőrzése. Főként a generációk közötti világnézeti különbségekből, az eltérő életritmusból és az időhiányból fakad. A kulturális hatások irányítása egy kevésbé értékesnek tartott funkció napjainkban (Kriston, 2018).

1.3. A szülői szerepek, különös tekintettel az apa szerepére

A szülők gyermekük életében, fejlődésében különböző feladatokat látnak el, valamint eltérő szerepeket töltenek be. A szülők eltérő szerepei nem egyfajta versenyt hivatottak képezni, hanem egymás kiegészítése a cél (Vajda & Kósa, 2005). A szülői szerepek a mai társadalomban sokszínűek. Az ebben való eligazodáshoz meg kell különböztessük a jogi értelemben vett, törvényes szülőséget és a nevelőszülőséget, amely a társadalmi normákon alapul (Vaskovics, 2014).

A szülői konstellációkat két csoportra oszthatjuk: biológiai és normatív, amelyek szétválása egyre gyakrabban figyelhető meg. A biológiai szülőtípus csoportja a vérrokonság elvén alapul, aminek központi elemei a szülés és a nemzés. Ezzel szemben a normatív szülőtípust a

társadalmi normák, valamint a normatív kötelességek és jogok felvállalása jelenti és jellemzi (Vaskovics, 2014).

A gyermekek nevelésével, gondozásával eltöltött idő mennyisége a legtöbb kultúrában az anya esetében a legmagasabb. *"Az anya és a gyermek kapcsolata más, formálisan kevésbé szabályozható, mint az apa és a gyermek közötti."* (Vajda & Kósa, 2005:232) Nagy szerepe van ebben a csecsemő tehetetlenségének és az ebből fakadó édesanyához való ragaszkodásnak. A ragaszkodás ezen fajtáját a naiv egoizmus jellemzi érzelmileg, amelyben az anya saját részeként értelmezi a gyermeket.

Az anyai viselkedésben összekapcsolódnak bonyolult biológiai, valamint társadalmi hatótényezők. A gyermek növekedésével a korábban leírt archaikus szeretetkapcsolatot szükségszerűen felváltja az úgynevezett kulturális anyaság. A gyermek leválását követően szociális szeretetről beszélünk, amely során a másik fél különálló lényként van kezelve és tekintetbe véve (Vajda & Kósa, 2005).

Maccoby és Martin (1983) a következő négy nevelési stílust különböztetik meg: elnéző szülő – érzelmi melegség, valamint az engedékenység kombinációja jellemzi ezeket a szülőket, elhanyagoló szülő – egyszerre van jelen az érzelmi hidegség és az engedékenység ezen szülők esetében, túlvédő szülő - magatartásában olyan, mintha a gyermekét a széltől is óvná, uralkodó, tekintélyelvű szülő – nevelését hideg korlátozás jellemzi.

A dolgozat vizsgálati részében az apa szerepére koncentrálunk, ezért a továbbiakban az apaszerepek részletes bemutatására koncentrálunk.

Buda Béla (1995) 5 apa típust különböztet meg: elfoglalt apa, túlságosan óvó- féltő apa, bizonytalan apa, kiegyensúlyozott, következetes apa, tekintélyelvű és autokrata apa. Az elfoglalt apák jellemzője, hogy kevés időt töltenek gyermekükkel és nem vállalnak nagy szerepet a nevelésükben. A második apa típus hajlamos a dolgok túlreagálására, nevelési stílusuk jellemzően a meleg-korlátozó nevelés. A bizonytalan apa megkérdőjelezi szülői kompetenciáit. Az új kihívások, feladatok félelmet keltenek benne. A negyedik típus által felállított szabályok reális elvárások a gyermekkel szemben. Az apától a gyermek elkényeztetés nélkül megkap minden érzelmi támogatást és szeretetet. Az autokrata, tekintélyelvű apa tekintélye jellemzően a legnagyobb a családban. A vitás kérdésekben az ő szavuk a legjelentősebb, ők alkotják a szabályokat.

Ezzel szemben Carr 2013-ban a következő apa típusokat különbözteti meg: vonakodó apa - aki fél a kihívásoktól, változásoktól, elfoglalt apa – célja a családjáról való gondoskodás, anyagi szempontból a legjobb körülmények megteremtése, tökéletes apa – minden területen bizonyítani akarja, hogy ő mindenben jó, ami általában nem vezet jóhoz, spontán apa – ebben

az apa típusban nem tudatosul a jelenlétének fontossága a gyermeke életében, túlságosan féltő apa – jellemzője a túlzott aggodalom, "elég jó apa" – számára fontos a gyermek életében, fejlődésében való jelenlét, elfogadja a vétett hibákat, igyekszik pozitív követendő példa lenni gyermeke számára.

1.4. Az apa szerepére vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalmak tapasztalatai

Az utóbbi időszakban az apaszerepről való gondolkodás jelentősen átalakult a szülői szerepek átalakulásának következményeként. A demográfiai, társadalmi változások a férfiak által betöltött családi szerepekre is jelentősen hat (Orosz, 2024). A munkapiac, a jóléti intézményrendszer – családi viszonyok intézményes kezelése –, a nemi szerepeket érintő normatív aspektusok, szerepelvárások, női szerepfelfogás, az életpálya törései, tehetetlenségei és a szabadság, meghatározottság a férfiszerepek családon belüli gyakorlása során mind olyan tényezők, amelyek befolyásolják a családon belüli férfiszerepeket, apaszerepeket (Spéder, 2011).

Az utóbbi évtizedekben az a fajta hagyományos felfogás, mely az apa a család anyagi biztonságát nyújtó szerepének meghatározása jelentősen átalakult, mert megjelent a férfiak igénye a gyermeki életben résztvevő, róluk gondoskodni képes és akaró apaságra (Drjenovszky & Sztáray Kézdy, 2021; Sztáray Kézdy & Drjenovszky, 2021a).

Spéder (2011) alapján az apai szerepeket két modellbe csoportosíthatjuk, a tipológia két pólusán a „hagyományos", a másik pedig a „modern" apaszerep áll, mely szerint férfi az előbbi alapján főként a család anyagi biztonságának megteremtője, míg az utóbbi a megfelelő bevétel biztosítása mellett részt vesz a gyermekkel járó nevelési, gondozási feladatokban is. Rainer Voltz (2007) tipizálása során még két közbülső csoportot is megnevez, az egyik típust „bizonytalanoknak, útkeresőnek" nevezi el, a másikat pedig „pragmatikusnak, mazsolázónak" úgynevezett Rosinenpicker-nek. Voltz elemzései megmutatják, hogy a négy típusba tartozó férfiak eltérően ítélik meg a férfiak családon belül betöltött szerepeit, hogy a háztartáson belüli munkák kinek a felelősségi körébe sorolhatók, illetve, hogy ki felelős a gyermekgondozás, -nevelés bizonyos területeiért. Lényeges különbség főként a tipológia kétszélső pólusán található a gyermeknevelés feladatainak kérdésében.

Ma már a modern viszonyok meghatározása, leírása során sok más típusalkotással találkozhatunk, ilyen a hagyományos kenyérkereső és modern apák mellett az egalitárius apa, a „kirakatapák" és a „perifériális apák" (Bambey & Gumbinger, 2006). *„Mindez egyértelműen arra utal, hogy az apaszerepek és apaképek átalakulóban vannak, hogy egy adott társadalmi kontextushoz nem kötheti kizárólagosan a férfi családban betöltött szerepének egy meghatározott mintája, hogy az említett tényezők és az individuumok, társadalmi csoportok*

aktív szerepgyakorlata hozza létre és formálja az apaszerepeket, továbbá motiválja elterjedésüket." (Spéder, 2011:214)

1.4.1. Az apa szerepe a hagyományos modell alapján

A családban a férfi testesíti meg a kenyérkereső szerepet, míg a nő a háztartási feladatokat, a gyermekek körüli gondozói, nevelői tevékenységet végzi. Ennek a szerepnek a létrejöttét lehetővé tette a foglalkoztatás expanziója, majd ezt követően a bérek növekedése, amely által a háztartást egy kereső is eltarthat. (Spéder, 2011). A konzervatív társadalmakban a nők kiemelkedő tevékenysége közé tartozik a gyermeknevelés és a mindennapi teendők ellátása. Ebben az esetben az édesanya feladata a család érzelmi biztonságának a megteremtése (Gyorgyovich & Pári, 2023), az intimitás és egy olyan környezet létrehozása, amely elengedhetetlen a család reprodukálásához, és a gyermek(ek) felneveléséhez (Meuser, 2009).

Az apák ezen típusát – kenyérkereső apák – „hatalmi" pozíció jellemzi a családon belül, hiszen a családban felmerülő kérdésekben, illetve a családdal kapcsolatos döntésekben ők a fő döntéshozók. Az életük középpontjában két fő dolog szerepel, az egyik a család biztonságának megteremtése, a másik pedig ezzel összefüggésben a munkavállalás (Orosz, 2024).

A hagyományos férfiszerephez három, egymással korreláló aspiráció köthető, ez a döntéshozatal (mivel a férfi hozza a családban a döntéseket), a karrier, siker és a sok pénz keresése, mint életcél. Spéder 2011-es tanulmányában összefoglalja, hogy az édesapák családban betöltött szerepének legnagyobb mértékben befolyásoló tényezője az iskolai végzettség, ami szerint az alacsonyabb végzettségű személyek a kenyérkereső férfi ideálját részesítik nagyobb előnyben. (Spéder, 2011).

A hagyományos apaszerepet képviselő férfi tulajdonságait tekintve erős, sikeres, az érzelmei nyílt kifejezését nem preferáló személy. Ő a gyermekei számára elérhetetlen mind fizikai, mind érzelmi szinten, tehát távolságtartó (Hunter, 2017).

1.4.2. Az apa szerepe a modern modell alapján

A 20. század társadalmi és gazdasági változásai számos átalakulást idézett elő a családok életében is, ennek következtében elkezdtek átformálódni a már megszokott, tradicionális szerepkörök a családokban (Török, 2009, 2011), melyet már korábban kifejtettünk. A régi, már megszokott normákat a társadalomban folyamatosan bekövetkezett változások lassan formálták, alakították. Az 1900-as évek második felében a már kétkeresős családmodellekben a szülői szerepek még mindig sok esetben az egykeresős modell szerint alakultak. Ezáltal a nőkre kettős teher nehezedett, hiszen a gyermek(ek) körüli nevelő, gondozó és a háztartásban

megtalálható tevékenységek elvégzése mellett a munkaerőpiacban betöltött helyüket is be kellett tölteniük (Drjenovszky & Sztáray, 2023b). Azonban az utóbbi időben az apák gyermekgondozással, illetve neveléssel eltöltött ideje jelentősen megnőtt, még ha a háztartási munkák esetében továbbra is főként a hagyományos szerepmintázatok érvényesülnek. (Drjenovszky & Sztáray, 2023a). Az édesanyák munkavállalása mellett Hobson és Morgan (2002) szerint az édesapák gyermekgondozásban történő részvételét közvetlenül ösztönzi a szülői szabadság, amely csak a férfiak által vehető igénybe.

Esther Dermott (2003) új fogalmat vezet be a jelenség megragadására: *intimate fathers*, azaz érzelmi közelség kialakítására törekvő apaként definiálja az új típusú szerepet betöltő apákat. Az új férfiidentitást, melyben átlényegülnek a hagyományos férfias értékek, megjelennek az érzelmek és fontossá válik a gondoskodás és a kapcsolati értékek. Karla Eliott (2015) gondoskodó férfiasságként nevezi meg. A modern megközelítés szerint az apa egy olyan személy, aki érzelmileg nyitott, törődő, és a gyermekei iránt elkötelezett. Jelen van a gyermeke(i) életében, azok számára elérhető, érzelmileg nyitott, megközelíthető egyén, aki szívesen osztja meg a feleségével párjával a gyerek körüli nevelési gondozási feladatokat (Wall & Arnold, 2007; Sztáray & Drjenovszky 2021). Fontosnak tartja az emancipációt, és úgy vélekedik, hogy közel azonos mértékben kell hozzájárulnia mindkét nemnek a családi élethez, megélhetéshez. A modern férfi életének a gyermek megszületése, majd nevelése tartalmat s célt ad (Voltz, 2007).

Az utóbbi évtizedekben készült tudományos publikációk alapján megállapítható, hogy a gyermekgondozással járó feladatokat az élvezetesebb, nem fizető munkák közé sorolhatjuk, melyekben egyre jobban részt vesznek a férfiak is (Drjenovszky & Sztáray 2023a). Ezt bizonyítja Fényes Hajnalka és Csák Zsolt (2024) kutatása is, melyben a szülők iskolai önkéntesség vállalását vizsgálják. Az eredményeik alapján elmondhatjuk, hogy a kitöltők neme szerint a különbség nem volt szignifikáns, tehát az apák nem mutattak alacsonyabb részvételi hajlandóságot az édesanyákkal szemben.

A különböző változások – gazdasági, társadalmi, szociálpolitikai – során a modern apa megjelenése lehetőséget kínál arra, hogy a férfi otthon maradó apává váljon, mely során hosszútávon, vagy akár átmenetileg is elsődleges gondoskodói szerepet tölt be, míg az édesanya a család anyagi biztonságáért felel. Bár ez a családi modell még mindig nem olyan nagy mértékben elterjedt, hazai és nemzetközi viszonylatban is egyre gyakoribbá válik az apák munkaerőpiac elhagyása (Sztáray & Drjenovszky 2021a, 2021b; Drjenovszky & Sztáray 2023a, 2023b). Kovácsné Hegedűs Dóra és Sztáray Kézdy Éva (2023) így fogalmazott: *„az új apakép és apaideál megjelenésével a férfiaknak nagyobb döntési szabadságuk lehet abban, hogy milyen*

apaként szeretnének a családban működni. A társadalom által ideálisnak vélt apaság jelenleg is változóban van, a modern és a hagyományos apaszerepek egyaránt jelen vannak. Az apáknak nagy kihívást jelent az átalakult társadalmi feltételek között megtalálni a jó és megfelelő apaságot."

1.5. A sajátos nevelési igényű gyermek családi nevelésével kapcsolatos hazai és nemzetközi kutatások tapasztalatai az apaszerepek szemszögéből

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény 4 § 25. bekezdésében megfogalmazottak alapján a *„sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló: az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi (látási, hallási), értelmi vagy beszédfogyatékos, több fogyatékosság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási zavarral küzd."* (I1)

A gyermekvállalás és a gyermek születését követő időszak rengeteg szépséget és nehézséget von magával, ezekkel az akadályokkal a családtagoknak együtt kell megbirkózniuk. A családok a tipikus fejlődésmenetű gyermek(ek) nevelése során is megannyi nehézséggel, problémával néznek szembe, viszont a sajátos nevelési igény ténye krízisként jelenik meg az életben, emiatt sok esetben a család életciklusai átformálódnak és a gyermeknevelés időben sajátosan kitolódik. (Kálmán, 2002; Kis, 2016) A 2022-ben végzett népszámlálás alapján a KSH (I2) adatai szerint Magyarország lakosságának 0.283 %-a (0-19 év) él valamilyen fogyatékossággal.

A család életét jelentősen befolyásolja a sajátos nevelési igény, fogyatékosság tényének elfogadása, amely nehéz, akár éveken át tartó folyamat is lehet. Ezen időszakban a szülők egy teljes gyászreakciót élnek át, ami elengedhetetlen a gyermek elfogadása érdekében. A sérült gyermek érkezése fokozott terhelést jelent a család számára, mivel nincsenek korábbi tapasztalatok, minták a gyermek nevelésére vonatkozóan (Mező & Mező 2017).

Várkonyi (2006) szerint a fogyatékossággal élő gyermek születésével a családban meglévő szerepek torzulnak. A gyermek fejlődését az anya-gyermek kapcsolaton túl egyéb, családon belül kialakuló viszonyok is jelentősen befolyásolják. Ezek közé tartoznak a következők: szülő és a sérült gyermek viszonya, a szülők közötti házastársi viszony, valamint a sérült gyermek és testvére(i) viszonya (Várkonyi 2006). A sajátos nevelési igényű gyermekek fogyatékosságához kapcsolódó egyedi körülmények nagyobb követelményeket támasztanak a gyermekek családjával szemben. Ezek okán a szülő stressz és a szülők közötti konfliktusok erősebb hatást gyakorolnak. Priego- Ojeda és Rusu (2023) kutatásukban három tényezőt vizsgáltak

fogyatékossággal élő gyermekek és ép fejlődésmenetű gyermekek családjában. A vizsgált tényezők a következők: érzelemszabályozás, szülői stressz és a család működése. A vizsgálatban résztvevők száma 445, melyből 238 fogyatékossággal élő gyermek szülője és 207 tipikus fejlődésmenetű gyermek szülője adott választ a kérdőívben található kérdésekre. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy az atipikus fejlődésmenetű gyermek családjában magasabb szintű a nevelés okán kialakult stressz, több a szülők közötti konfliktus, a kapcsolatokkal való elégedettség szintje alacsonyabb, mint a tipikus fejlődésmenetű gyermeket nevelő családokban. Az optimális érzelemszabályozás mind a két családtípus esetében fontos szerepet játszik.

Boros (2021) kutatása azt támasztotta alá, hogy az eltérő fejlődésmenettel rendelkező gyermek születése, nevelése során a szülők szereplehetőségei polarizálódhatnak, torzulhatnak. A férfiakra nehezedő felelősség fokozottá válhat a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő édesanyák munkavállalásának sajátos időbeli kitolódása miatt, így a családfenntartói szerep elhatalmasodhat. Az apa könnyen elszigetelődhet a családtól, hiszen ebben az esetben a férfi az egyedüli kenyérkereső fél, így ő felelős a család teljes anyagi biztonságának megteremtéséért. A mai teljesítményorientált társadalomban ez a sajátos helyzet sok esetben fenyegető hatással lehet a család férfi tagjának az önbecsülésére. Még nagyobb nehézséget okozhat az apák számára a külvilágtól származó elvárás, mert míg az édesanyáknak sokkal több emocionalitást engedélyeznek, addig az apáktól főként racionalitást várnak el.

2. Az apaszerepek változásainak és az apa – gyermek kapcsolat vizsgálata az apákkal felvett mélyinterjúk alapján

2.1. A kutatás célja

A kutatás célja a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák gondolatainak, érzéseinek és tapasztalatainak megismerése, valamint annak vizsgálata, hogy az apaszerepek változtak-e napjainkban és ha igen miként alakultak a korábbi kutatási tapasztalatokhoz viszonyítva.

2.2. Hipotézisek

A kutatás során három hipotézist állítottunk fel, melyek az édesapák, nevelőapák és a sajátos nevelési igényű gyermeke(i) közötti kapcsolatot, illetve az apaszerepek modernkori változásait tükrözik.

1. Dermott (2003) vizsgálatait felhasználva feltételezzük, hogy a sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő apákra is jellemző az érzelmi közelség (intimate fathers) kialakítására való törekvés a sajátos nevelési igényű gyermekeik nevelése során.
2. Eliott (2015) gondolataiból kiindulva feltételezzük, hogy a megkérdezett sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák esetében is új, férfias értékként jelenik meg a gyermekről való gondoskodás (gondoskodó férfiasság).
3. Drjenovszky és Sztáray (2023) vizsgálatait alapul véve feltételezzük, hogy a kutatásban résztvevő sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák esetében nem jellemző az otthon maradás (otthonmaradó apa), hanem ehelyett továbbra is a családfenntartó szerepét képviselik.

2.3. Minta

A vizsgálatban 12 olyan apa vett részt, akik sajátos nevelési igényű gyermeke(ke)t nevelnek. A vizsgálatban résztvevő apák (N=12) legfontosabb demográfiai adatait az életkor, legmagasabb iskolai végzettség, a lakóhely és gyermekek száma tekintetében az 1. táblázat mutatja be. A vizsgálati személyek anonimizálása érdekében a számokat alkalmaztuk, a továbbiakban is a táblázatban látható sorszámokkal hivatkozunk rájuk.

Sorszám	Életkor	Végzettség	Lakóhely	Gyermekek száma
1. apa	42 év	érettségi	város	2
2. apa	28 év	középfokú szakmai	város	3
3.apa	45 év	érettségi	város	5
4. apa	76 év	diploma	város	3
5. apa	48 év	diploma	város	3
6. apa	41 év	érettségi	község	2
7. apa	48 év	középfokú szakmai	város	2
8. apa	46 év	diploma	város	3
9. apa	46 év	érettségi	város	2
10. apa	55 év	középfokú szakmai	város	5
11. apa	56 év	érettségi	város	2
12. apa	55 év	középfokú szakmai	város	2

1.táblázat. A kutatásban résztvevő apák legfontosabb demográfiai jellemzői (n=12). Forrás: Szerző.

Az 1. táblázatban lévő adatok azt tükrözik, hogy valamennyi apának van valamilyen, legalább középfokú végzettsége (9 fő), és hárman rendelkeznek felsőfokú végzettséggel. A felsőfokú végzettség megszerzését az életkor nem befolyásolta (lásd. a legidősebb válaszadó 76 éves, diplomás).

A vizsgálatban résztvevő apák átlag életkora 49 év, a legfiatalabb 28, a legidősebb személy pedig 76 éves. A gyerekek számát tekintve a legnagyobb létszámú család 5 gyermeket nevel, ilyen nagycsaláddal két család esetében találkoztunk. A 12 édesapából 1 családban nem csak egy, hanem két sajátos nevelési igényű gyermek is van.

2.4. Módszer

Az adatgyűjtést félig strukturált interjúk felvétele során, kvalitatív módszerrel végeztük. A kérdéssor összeállítása során figyelembe vettük Ozvári és Lukács (2013) szempontjait, emellett a szakirodalmi tanulmányozás során felmerülő saját, de releváns kérdéssel egészítettük ki az interjúkérdéseket. Az interjúk felvétele személyesen történt, majd ezek szöveges átiratainak a tartalomelemzésére került sor. Fedor és munkatársai (2016) szerint a tartalomelemzés célja, hogy új meglátásokat nyújtson az éppen megismert adatok bemutatásával.

A kutatásban résztvevő személyek tájékoztatást kaptak a vizsgálat céljáról az interjúk felvétele előtt. Az ő részvételük teljes mértékben önkéntes alapú volt, részvételüket bármikor visszavonhatták. Az interjúk felvétele közben készített hangfelvételeket az ő beleegyezésük után készítettük. Tájékoztatást kaptak arról is, hogy a hangfájlokhoz a szerzőkön kívül további személy nem férhet hozzá, illetve ezeknek a megsemmisítésére a 2024/25-ös tanév végén kerül sor.

Az interjúalanyok toborzása során hólabda módszert alkalmaztunk. A bekerülés kritériuma volt, hogy az apa családjában legalább egy sajátos nevelési igényű gyermek nevelkedjen. A vizsgálatban résztvevő alanyok beválasztása során nem volt kritérium, hogy az apa a sajátos nevelési igényű gyermek édesapja legyen, így a mintánkban 10 édesapa és 2 nevelő apa is szerepel. Sem a sajátos nevelési igényű gyermek életkorát, sem az őket nevelő édes- és nevelő apák korát sem határoztuk meg a kiválasztáshoz, hiszen úgy gondoljuk, hogy az apaság a gyermek születésétől számított élethosszig tartó folyamatosan változó állapot.

2.5. Eredmények

Az eredmények részletezése előtt röviden kitérünk az apák által nevelt sajátos nevelési igényű gyermekek bemutatására.

A tizenkét apa összesen 13 sajátos nevelési igényű gyermeket nevel. A családok közül 4 család nevel súlyos-halmozott fogyatékossággal élő gyermeket, ez összesen 5 gyermeket érint, mivel a mintában (N=12) egy család két súlyosan halmozottan fogyatékos gyermeket nevel. A többi családban nevelt gyermek közül 3-nál diagnosztizáltak születéskor Down-szindrómát, 3 gyermek küzd autizmus spektrumzavarral, egy mozgáskorlátozottsággal, illetve egy fő tanulásban akadályozottsággal. A 13 gyermeket tekintve 8 gyermek esetében középsúlyos, vagy annál súlyosabb értelmi fogyatékosság, 1 gyermek esetében enyhe értelmi fogyatékosság áll fenn. A másik 5 gyermek esetében ép értelmi képességről beszélhetünk.

Az apák gyermekei közül a legfiatalabb gyermek 6 éves, a legidősebb pedig 32 éves. A gyermekek több mint fele már betöltötte a 18. életévét, így egészen eltérő, hogy melyik gyermek, mivel foglalkozik jelenleg. A legtöbben (5fő) otthon vannak, közülük 3 gyermekkel az édesapa van otthon. Van, aki otthon kapja meg a fejlesztő nevelést az utazó gyógypedagógiai hálózat által, illetve az egyik 22. életévét betöltött személynek jelenleg munkát keresnek a szülei. A többi gyermek közül négyen még tanulók, 3 nappali ellátásban részesül és egy gyermek még óvodába jár. A tanulók között ketten szakiskolában tanulnak, illetve van, aki EGYMI-ben, és van olyan is, aki integráltan gimnáziumba jár.

A dolgozatban és a hozzá tartozó adatgyűjtésünkben a vizsgálatban résztvevő sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő édesapák tapasztalataira, nehézségeire, meglátásaira támaszkodtunk. Az interjú kérdésbankja összeállítása során igyekeztünk 4 különböző fókuszpontot kialakítani. Ezek 1) a gyermekfelügyelet kérdése (otthonmaradó apa); 2) az apa – gyermek kapcsolatára (érzelmi közelség), 3) a mindennapi problémákra, nehézségekre, akadályokra (gondoskodó férfiasság) és 4) a férj és feleség kapcsolatára – annak változásaira – fókuszálnak. Az eredmények bemutatása, részletezése a 4 fókuszpont mentén kerül bemutatásra a továbbiakban.

2.5.1. Az otthonmaradó apaság – a gyermekfelügyelet kérdése

Vizsgálatunk első egységében arra voltunk kíváncsiak, hogy a modern apaszerepek közül az „otthonmaradó apaság” mennyire jellemzi a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apákat. Érdemes tisztázni a gyerekek felügyeletének kérdését a vizsgálatban résztvevő családok esetében. Mint korábban említettük, a társadalmi változások lehetővé tették az otthon maradó édesapa fogalmának megalkotását (Sztáray & Drjenovszky 2021a, 2021b; Drjenovszky & Sztáray 2023a, 2023b), ez a jelenség a kutatásunkban is megmutatkozik, hiszen 4 édesapa hétköznapi foglalkozását a saját gyermeke(i) gondozása jelenti. Ennek különböző okai

lehetnek, ilyen a feleség/társ hiánya, a biológiai tényezőkből fakadó férfi erőfölény, a szakmabeli kiégés vagy a nyugdíjazottság.

„Hogy mi a foglalkozásom? A D. fiam gondozását látom el, mint gondviselő és mint édesapja. Tudod, mi a feleségemmel elhagytuk egymást, ő már egyáltalán nincs az életünkben." (10. apa)

„Tizenöt évig tűzoltóként dolgoztam, majd onnan eljöttem, mikor el lehetett jönni. Azóta vagyok itthon a lányokkal, ennek már több mint tizenöt éve. Előtte a feleségem volt itthon 10 évig. Akkor nyilván még valamivel olyan értelemben könnyebb volt, hogy fizikailag nem kellett ilyen terhet cipelnie, emelnie. Mostmár nagyok a lányok, nehezek, ezért nem kérdés, hogy én leszek itthon velük." (12. apa)

„Tanár voltam, vagyok, most nyugdíjas tanár vagyok jelenleg. Sokáig voltam iskolaigazgató, abban az időben született meg P., aki Down-szindrómás. Amikor ő kikerült a közoktatásból, szinte vele egy időben jöttem nyugdíjba, így nem volt kérdés, hogy melyikünk marad itthon vele." (4. apa)

„Foglalkozásom most a saját gyerekem ápolása. De ápolóként dolgoztam egy tíz évet. Abba fáradtam bele egy kicsi. Tudod sok fogyatékossággal élővel, illetve időssel foglalkoztam, dolgoztam együtt, ebben könnyen ki lehet égni. Talán egy kis szabadság reményében maradtam otthon én L.-val." (3.apa)

A többi családban (8) az édesanya tölti be a sajátos nevelési igényű gyermekek és testvéreik életében a fő gondozói szerepet. Ennek fő okát az jelenti a megkérdezettek válaszai szerint, hogy az édesanya *„tudja igazán, mire van szüksége a gyermekünknek"*.

2.5.2. Érzelmi közelség kialakítására törekvő apaság – apa-gyermek kapcsolat

A következőkben az érzelmi közelség témakörével foglalkoztunk, annak megismerése érdekében, hogy mennyire jellemzi a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apákat a Dermott (2003) által *intimate fathers*, azaz érzelmi közelség kialakítására törekvő apaság, mint új típusú szerepet betöltő apaság. Az új férfiidentitást, melyben átlényegülnek a hagyományos férfias értékek, megjelennek az érzelmek és fontossá válik a gondoskodás és a kapcsolati értékek.

Az interjúk felvétele során először a gyermek születését, diagnózis felállítását kísérő apai érzéseket, felmerülő gondolatokat, az apasággal kapcsolatos elképzeléseket, az apa és gyermek között kialakult kapcsolatot, és annak alakító tényezőit térképeztük fel. Mindezt attól a gondolattól vezérelve tettük, hogy a korai kötődés jelentősen befolyásolja az apa – gyermek kapcsolat minőségét és fenntarthatóságát is.

Első lépésként felmértük, hogy milyen elképzelésük volt az apasággal kapcsolatban a megkérdezett feleknek, volt-e konkrét képük arról, hogy milyen apák szeretnének lenni, vagy milyen apákká nem akarnak válni. A legtöbb esetben (11 fő) azzal szembesültünk, hogy a megkérdezett édesapáknak nem volt elképzelésük az apaságról, az ő szavaikkal élve *„nem gondolkodtak”* ezen a kérdésen. Egy férfi a saját édesapja szerepét bírálta, úgy fogalmazott, hogy *„nem akarok olyan apává válni, mint az apám volt”*, viszont a téma érzékenységét figyelembe véve nem taglaltuk ezt a kérdést.

Az összes (12 fő) résztvevő nagyon szívesen, pozitív hangulatban és bő terjedelemben tudott válaszolni, amikor a gyermek(ei)ről kellett mesélni. A gyermek foganását, illetve születését követő, illetve kísérő érzésekkel kapcsolatban minden édesapa (10 fő) pozitívan nyilatkozott – *„öröm”*, *„melegség”*, *„boldogság”*, *„szeretet”* és ehhez hasonló kifejezések jelentek meg válaszaikban. Egy édesapa tanúsított a boldogság mellett, egy kis negatív hangvétellel járó gondolatot a fogyatékossággal kapcsolatban, hiszen ők már a várandósság során tisztában voltak a fogyatékosság lehetőségének tényével.

„Nagyon örültünk, végre lányok. Aztán persze meglepetés, hiszen ikrek lesznek, meg aztán utána a sérültség is...” (3. apa)

A legtöbb gyermek (9 fő) sajátos nevelési igényének megállapítása évekkel a születésüket követően történt, ezzel a helyzettel kapcsolatban ők főként a bizonytalanságot, illetve a félelmet emelték ki. Nehéz szituációnak élték meg azt, hogy tudják más a gyermekük, de ennek konkrét okát, illetve konkrét diagnózisát nem ismerték. 4 gyermek esetében az eltérő fejlődésmenet jelei évekkel (2-6 év) a születésük után következett be, az őket nevelő édesapák válaszaiból arra következtetünk, hogy érzelmileg még nagyobb terhet jelentett számukra a sajátos nevelési igény.

„Tudod, amikor hároméves koráig minden tökéletesen megy, mint ahogy a nagykönyvben meg van írva. Hat hónapos korában úgy járt, mint egy egyéves gyerek. Nyolc hónapos korában a szint tisztán beszélt. Nem dadogott, nem akad semmi. Szépen fejlődött. Egyéves korában feltettem valamit a szekrényre, nem érte el. Annyi esze volt, mert kihúzta a fiókokat, felment érte. Majd elkezdte az ovit és megakadt, majd romlott a fejlődésben. Ezt látni nagyon fáj.” (6. apa)

„A feleségem látta, hogy valami nincs rendben, de a védőnő mindig csak nyugtatott minket. Majd B. másfél éves volt, mikor arra mentem haza, hogy a feleségem nagyon zokog. Orvosnál voltak, azt mondták nagyon nagy baj van… Ott lepadlóztunk mindketten, egy hétig felváltva bőgtünk. Tehát én most próbálom neked úgy kendőzetlenül mondani, nagyon oda vágott bennünket, mind a kettőnket. Hogy hogyan tovább, és akkor emlékszem, a feleségem azt mondta,

hogy ő ezt nem kívánja tőlem, mármint azt, hogy ezt végig csináljam vele, ha gondolom elmehetek. Hát azért két év házasság után, mikor megszületik az ember gyermeke nem erre vágyik… Aztán megszületett a testvére – millió kivizsgálás, eredmény után mertük bevállalni, azt mondták nincs kockázat arra, hogy ő is ilyen lesz – és hároméves volt, mikor nála észrevettük azt a jellegzetes lábtartást, mint a nővérénél is…" (12. apa)

Az édesapák, nevelőapák érzéseiről való kommunikációjának minősége nagyon különböző módokban jelentek meg. Volt, aki nagyon könnyen meg tudott nyílni az érzelmeivel, érzéseivel kapcsolatban, volt, aki kevésbé. A sajátos nevelési igény megállapításának időpontjában a legtöbb apa (7 fő) nem érzett semmilyen negatív érzést, egy főt nagyon rosszul érintett, 4 fő pedig közömbösséget mutatott.

„Amikor kiderült, hogy tényleg Down, május vége lett. Sokat sírtunk akkoriban. Aztán túljutottunk az első sokkon és hoztunk egy döntést: mindenben ugyanúgy neveljük, mint a nagyobbik lányunkat, csak közben elhordjuk az összes neki szükséges terápiára és megpróbálunk minden tőlünk telhetőt, hogy maximálisan fejlődjön." (5. apa)

Az eltérő fejlődésmenetű gyermeket nevelő családokban a helyzettel való megbirkózást, a helyzet elfogadását sokszor összehasonlítják a haláleseteket követő gyászfolyamattal (Kálmán, 2004), hiszen a várt és vágyott egészséges gyermek hiányát fel kell dolgozni, és el kell fogadni a különleges bánásmódot igénylő gyermeket. A megkérdezett apák esetében a feldolgozás mértéke, mechanizmusa és felfogása igen eltérő, ennek mértékét a 1. ábra mutatja be.

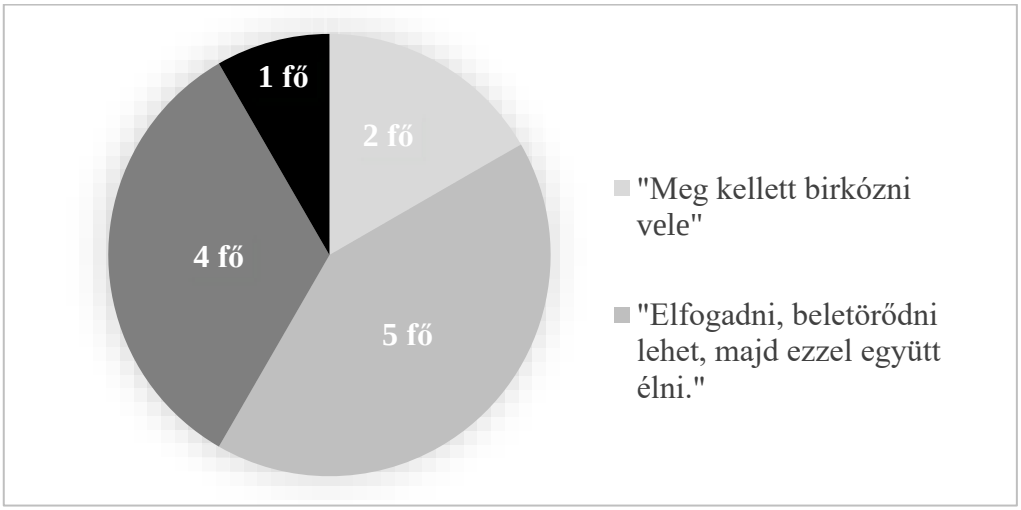

1.ábra. A sajátos nevelési igényű elfogadása a megkérdezett apák körében. Forrás: Szerző.

Az 1.ábra alapján megállapítható, hogy a 12 válaszadó közül, csak 4 főnek nem jelentett nehézséget a sajátos nevelési igény elfogadása, a többieknek időbe telet, amíg elfogata, hogy a gyermeke eltérő fejlődésű. 1 fő nem jutott el a teljes elfogadás szintjére.

Néhány kiragadott részlet az interjúkból:

„Eltelt 10 év, mióta hazakerült az intézményből, meg hát az előtt is, csak megbirkózik az ember a helyzettel. Tudod, ez olyan, mint a haláleset." (10. apa)

„Ez úgy megtöri az embert, hogy nagyon-nagyon kemény. […] Hát muszáj vele megbirkózni. Mert, ha mi nem vagyunk boldogok, a gyerekek sem lesznek boldogok. És igenis, szeretnénk, akarunk boldogok lenni." (12. apa)

A nevelőapák esetében a gyermek állapotának megismerése, elfogadása egészen másképp alakulnak, mint a biológiai szempontból értett édesapák esetében, a megkérdezett személyek így fogalmaztak:

„Nekem teljesen természetes volt. Én nem is gondolkoztam benne egy percig se, hogy mi lenne, ha nem lenne. Így ismertem meg A. – a feleségem – sőt, mikor még nem ismerkedtünk meg, én már akkor tudtam, hogy neki van egy sérül gyereke." (9. apa)

„Én sejtettem, hogy neki van egy fia, vagyis egy gyermeke. Nem tudtam, hogy beteg vagy, milyen állapotú gyermeke van. […] Sokkal erősebb volt az a kötődési szándékom az E.-hez, mint hogy most az gátat szabjon az, hogy neki van egy beteg gyereke. Én nem is gondoltam ilyenre." (8. apa)

A vizsgálatunkat kiterjesztettük arra is, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekükkel jelenleg milyen kapcsolatokat, érzelmeket ápolnak a megkérdezett apák. Tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy az édesapák nehezen, szűkszavúan fogalmaztak, amikor a gyermekükkel való kapcsolatukról érdeklődtünk. A megkérdezett apák főként hasonló válaszokat adtak. Válaszaikban a következő fogalmak jelentek meg: *„szeretet", „békesség", „harmónia", „kiegyensúlyozottság"*. Néhány édesapa (5 fő) megemlítette az életkori sajátosságokból, személyiségből fakadó konfliktusokat, *„egészséges csipkelődés", „pici viták", „hiszti"* ként utaltak a helyzetekre. A vizsgálatunk során megállapíthatjuk, hogy a megkérdezett családok esetében a legtöbb (10) apa és gyermeke közötti kapcsolat minőségét nem befolyásolja a sajátos nevelési igényű gyermek állapota, ezek az édesapák úgy érzik, sikerült jó, harmonikus kapcsolatot kialakítaniuk. Két család esetében ez a gyermek súlyos állapota miatt nagy mértékben akadályozott, ők így fogalmaztak:

„Tudod a korlátozott kommunikáció miatt nehéz kapcsolatot teremteni a gyerekkel, így nem igazán vannak közös programjaink." (7. apa)

„N. állapota miatt, ugye ő fekvő beteg, nem beszél, lehet nem is lát – nem tudjuk, milyen neki a világ – nehéz a mi kapcsolatunkat meghatározni. Én igyekszem, mindennap bemegyek hozzá beszélgetni, vagyis beszélni, a hangom felismeri. Szóval ez nehéz kérdés." (8. apa)

2.5.3. Gondoskodó férfiasság – hétköznapi családi élet, mindennapi problémák apai szemmel

A vizsgálatunk következő egységében a mindennapi nehézségeket, megküzdési stratégiákat, a családnak segítséget nyújtó magánszemélyeket és a családi, illetve baráti kapcsolatokat érinti. Ahhoz, hogy ezeket a témákat fel tudjuk térképezni meg kellett ismerni a család napirendjét, illetve a szokásaikat. A családok hétköznapjai nagymértékben hasonlóan alakulnak, de mégis eltérőek. Mint korábban említettük 4 család esetében az édesapák vannak otthon a gyermek gondozói szerepében, a többi esetben (8) az édesapák főként reggel, illetve délután, munkaidő után vannak aktívan jelen a családi életben. A megkérdezett édesapák tisztában vannak a család többi tagjának az elfoglaltságaival, napi teendőivel, mert nagyon könnyen és bőven meséltek gyakran a saját napirendjükkel párhuzamba állítva a többiek teendőit, szokásait. Ez mutatja, hogy aktív részesei a családnak.

A családi élet egyik legfontosabb eleme az együtt töltött idő, a megkérdezett édesapák főként az estét, mint vacsorát emelték ki olyan elemként a napjukból, amikor együtt tud lenni a család a többi adatot a napszakok – étkezések függvényében a 2.ábra mutatja.

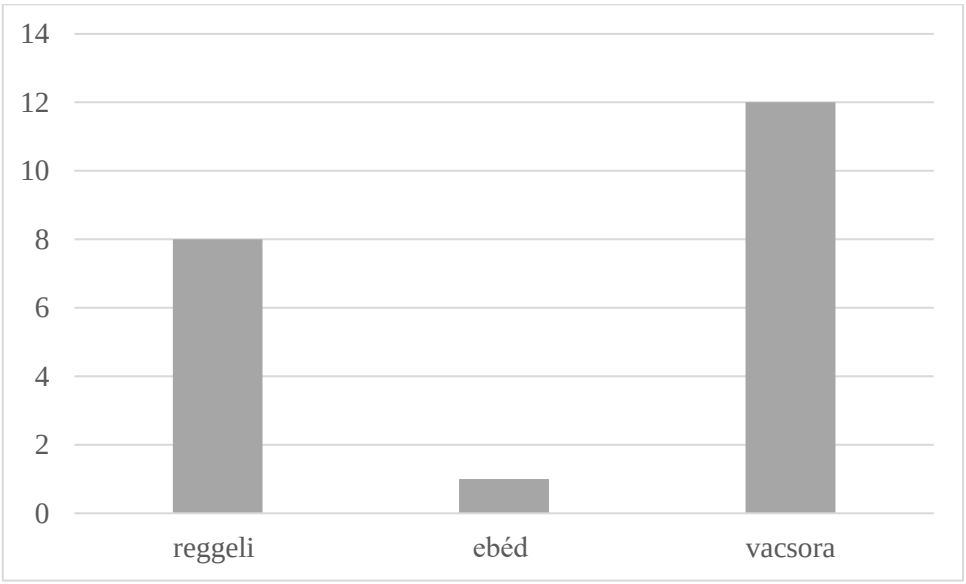

2.ábra. A családi szokások, a közös étkezések függvényében. Forrás: Szerző.

Az együtt eltöltött három főétkezés csak egy családban valósul meg közösen, ennek oka az édesapa nyugdíjazottsága és a felesége rugalmas munkaideje. Mind a 12 apa arról számolt be, hogy a vacsora közösségi tevékenység, és 8 esetben a reggelik is közösen zajlanak. Az eredmény harmonikus családi kapcsolatról árulkodik (2.ábra).

Az a kérdés, hogy egy édesapa milyen mértékben tud jelen lenni a hétköznapokban nagy mértékben függ a munkavállalástól. Az a 4 édesapa, aki jelenleg otthon a gyermekét gondozza nyilvánvalóan a legnagyobb mértékben részt vesz a hétköznapokban a gyermeke életében. A többi család esetében különböző programok, szokások vannak, amelyek teret adnak az édesapa szerepvállalásához. Ilyen közös programként említették a bevásárlást, kutyasétáltatást, pingpong edzést, a fejlesztő foglalkozásokra való „utazást", esti meseolvasást, közös játékot stb.

A speciális igény által hozott feladatokban való apai részvétel nagymértékben függ a sajátos nevelési igény milyenségétől. A súlyosan halmozottan fogyatékos gyerekek esetében főként az őket való emelgetést, mozgatást, fürdetést, étkezést sorolták ide. Azokat a gyermekeket, akiket valamilyen délutáni fejlesztő foglalkozásra kell vinni a vizsgálatban résztvevő családok közül mindegyik esetben az édesapa oldja meg ezt a feladatot.

A legnagyobb nehézséget a családokban döntő többségben – 7 esetben – a verbális kommunikáció okozza, annak akadályozottsága vagy hiánya. Az apák megfogalmazták, hogy nagyon nehéz a hétköznapokban azokat a helyzeteket tolerálni, illetve megoldani, amelyek a nem megfelelő kommunikációs képesség miatt alakulnak ki.

„Van egy kinyomtatott ABC, 4-5 sorra fel van osztva, és akkor kérdezem, hogyha valamit akar velem közölni, hogy akkor első sor, második sor… aztán ha rám néz, akkor haladunk a sorban első, második…betű, aztán így megy sorba. Lebetűzzük, amit mondani akar, de már szinte megy fejből. Úgyhogy így tudunk kommunikálni, nyilván nem kell mindig leírni az egész mondatot, mert már feléből már fogom tudni, hogy körülbelül miről van szó […] de nagyon nehéz mindig ilyen szinten figyelni." (12. apa)

Másik nehézségként a mozgásában korlátozott gyerekek mozgatása, és a helyek akadálymentesítettségének a hiánya jelent meg – 4 eset. A legtöbb édesapa (9 fő) megemlítette az egyedüllét hiányát emellett a két fogyatékosságból fakadó nehézség mellett. Az ezekből a helyzetekből is fakadó napi stresszkezelés érdekében a legtöbben a sportot választják feszültség levezetésnek (8 fő), ketten a barkácsolást, van, aki a sport nézést, és a barátokkal való időtöltést, illetve van, aki a vérplazma adást tartja kikapcsolódásnak.

A fogyatékossággal élő gyermeket nevelő családok esetében gyakori előfordulást mutat a rokonoktól, ismerősöktől való eltávolodás a kezdeti időszakban. Egy képet szerettünk volna

kapni arról, hogy az általunk megkérdezett édesapák családjai esetében ez, hogyan zajlott. Az elmondásaik alapján egyik esetben sem fordult elő ez a szokványos magatartás. Két apuka számolt be arról, hogy nem közölték azonnal a diagnózist a nagyszülőkkel, de ennek az oka az volt, hogy először a szülőknek is fel kellett dolgozniuk a kialakult helyzetet.

Az esetek háromnegyedében a nagyszülők, rokonok aktívan részt vesznek a család életében, közösen ünnepelnek az éven, esetenként kirándulnak. A megkérdezett családok felének van az életében legalább egy olyan személy (nagyszülő), aki a hétköznapokban besegít a szülőknek legyen szó gyermekfelügyeletről vagy bármiről. A többi családban ez vagy a távolság miatt nem valósul meg – így évente egyszer van egy olyan alkalom, amikor találkozik a tágabb értelembe vett család –, vagy a nagyszülők hiánya miatt.

Az ember életében a család mellett nagy szerepet töltenek be a barátok. Érdekelt minket az a kérdés, hogy milyen mértékben befolyásoló tényező a speciális igényű gyermek nevelése ebben az esetben. Döntő többségben (8 fő) az édesapák úgy nyilatkoztak, hogy pontosan ugyanúgy tudják tartani a kapcsolatot a barátaikkal, mint korábban, csak kevesebbszer van lehetőség személyes találkozókra. A többi édesapa pedig úgy gondolja, hogy azok a baráti kapcsolataik, amik megváltoztak, vagy esetleg megszakadtak nem a gyermekük speciális állapota miatt következett be, hanem egyéb okok miatt (költözés, időhiány).

Vizsgálatunk ezen részén kitértünk a különböző támogatások, szakemberekkel való együttműködések kérdésére, hiszen ez is nagymértékben befolyásolja a család életét, az apai szerepvállalást. Fontos, megnéznünk, hogy az apáknak milyen lehetőségeik voltak, vannak a fogyatékossággal kapcsolatos információszerzés terén, hiszen a kellő mértékű informáltság nagymértékben elősegíti a helyzet elfogadást, a gyermek megismerését, megértését és könnyebbé teszi az apa aktív részvételét a gyermek életében. Az apák többsége (11 fő) úgy nyilatkozott, hogy megkapták a kellő támogatást a szakemberek terén, bár néhány esetben különböző hiányosságokról számoltak be. Ezeket a hiányosságokat a megkérdezett apák családjai esetében korrigálni tudták magánúton.

Egy édesapa negatív hangvétellel beszélt a kellő támogatás kérdése esetében, feltehetőleg az ő esetében a kevés információ nyújtása és a nehezített életkörülmény – egyedül neveli a fiát – állhat okként a háttérben. Az édesapák az információszerzés kérdéskörében az orvost, mint informálót jelölték elsőként, ennek oka lehet az, hogy velük konzultálnak általános esetben a legelőször, mellettük a gyógypedagógusokat, pszichológusokat, illetve a fejlesztő pedagógust említették még. Sokan az internet által kínált lehetőséget használták ki a tájékozódás során, illetve 3 esetben különböző tudományos és szülőknek szóló tanácsadó könyvekből szereztek

információt a fogyatékossággal kapcsolatban. A nevelőapák esetében mindketten a párjuktól, azaz a sajátos nevelési igényű gyermek édesanyjától informálódtak.

A családok közel azonos szakemberekkel állnak kooperációban különböző okokból kifolyólag, ilyen szakemberek: az orvosok, a gyógypedagógusok, a fejlesztő pedagógusok, gyógytornászok, gyógymasszőrök, konduktorok és különböző terapeuták. Fontos megjegyeznünk, hogy egyesesetekben az apák a gyógypedagógus és a fejlesztő pedagógus közötti különbséggel nem feltétlenül vannak tisztában, így ezen fogalmak alkalmazása helytelen lehet. A kapcsolat vagy az állami egészségügyön keresztül, intézményes formába – Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmények, nappali ellátást biztosító intézmények, szakiskolák, utazó gyógypedagógusi hálózat, Pedagógiai Szakszolgálatok –, vagy magán formában valósul meg. A szakemberek családon belüli előfordulását a 3. diagram mutatja be.

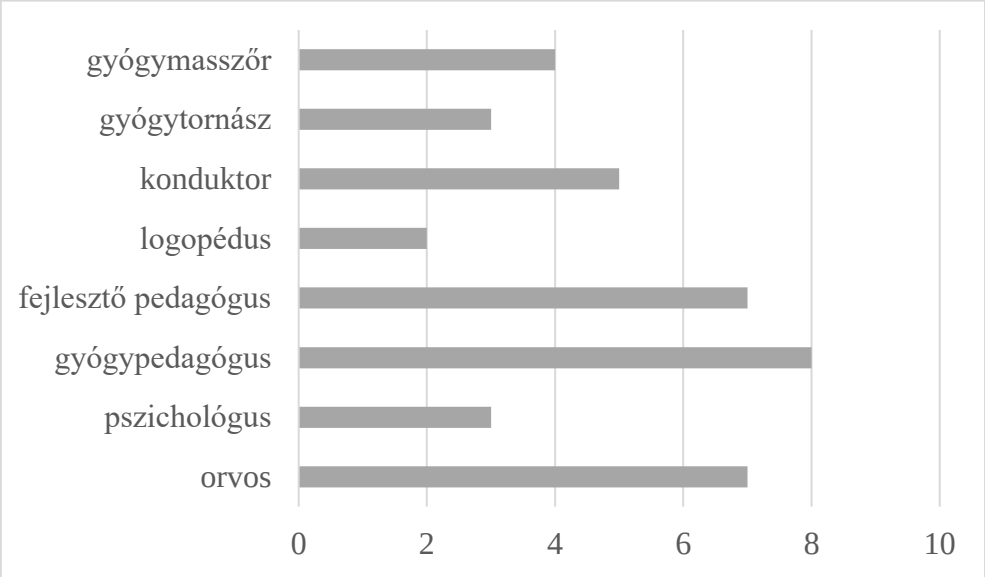

3.ábra. A családok együttműködése a sajátos nevelési igényű gyermek ellátásában szerepet játszó szakemberekkel. Forrás: Szerző.

A hétköznapokban a megkérdezett családok esetében jelenleg 3 gyermek nem kap folyamatos fejlesztést, segítséget heti szinten fejlesztő szakembertől. A 3. ábra azt közvetíti, hogy az apák leginkább gyógypedagógusok, fejlesztőpedagógusok fejlesztő szerepéről tudnak. Viszont a gyermekek mindegyike részesült valamilyen fejlesztő segítésben.

A gyermekek fejlődésében nagyon nagy szerepet játszik a család, mint mikrokörnyezet, azon belül a szülői szerepek, szerepvállalás, így fontos a mindennapokban a rendszeres, közös szokások, tevékenységek kialakítása, melyek során minőségi időt tölthetnek együtt a

gyermekek és az apák. Az előbb említett két apa helyzetében a közös szokások kialakítása nehezített. A többi apa (10) közös szokások, tevékenységek közé sorolták a bevásárlást, a különböző szakkörökre, fejlesztésre, külön foglalkozásokra történő „utazást", a kutyasétáltatást, a közös játszást, a filmezést és a házimunka végzést. A különböző házimunkák esetében a porszívózást, mosogatást, mosogatógép pakolást, terítést és más egyszerű feladatokat sorolták.

Arra a kérdésre, hogy voltak-e olyan céljaik az apáknak, amiről le kellett mondaniuk a kialakult helyzet miatt mindannyian (12 fő) egyértelmű nemleges válasszal feleltek. A gyermek születését követő családban bekövetkezett változások esetében különböző válaszokat kaptunk, de egyik esetben sem a gyermek állapota indukálta a változást, hanem a gyermekvállalás helyzete.

4 apa – közülük 2 nevelőapa – nem tudott kiemelni a gyermekük fogyatékosságából következő kihívásokat, az ő esetükben elmondhatjuk a válaszaik alapján, hogy voltak és vannak a hétköznapokban olyan dolgok, melyek kihívást jelentenek, de ezek közül nem lehet döntően kiemelni 1-2 esetet. A sajátos nevelési igényű gyermekek jövője igen nehéz, bizonytalan téma, ennek következménye lehet az, hogy az apák közül 4-en a jövőkép kérdését emelték ki, mint legnagyobb kihívás, emellett volt, aki a kommunikáció akadályozottságát, az alacsony értelmi képességet, az adminisztratív feladatok és az orvosi vizsgálatok nehézségét emelte ki. Időszakos kihívásként több édesapánál (4 fő) megjelent a betegség kérdése, az elbeszéléseik alapján nagyon nehéz időszakot tud okozni a súlyosan halmozottan fogyatékos gyerekeknél akár egy egyszerű megfázás is.

„A legnagyobb kihívás az volt számomra, hogy a kognitív képességei ilyen alacsonyan megrekedtek. Szóval azt gondoltam, hogy azért én matek tanár lévén, ugye a számok világában nagyon otthon vagyok. Nehéz volt elfogadni, hogy ő az értelmi szintje miatt sose lesz jó benne." (4. apa)

„Az állami bürokrácia, folyamatosan papírokkal igazolni évente az emelt családi pótlék jogosultságot, közgyógyot, parkolási kártyát… mintha a genetikai betegség változhatna. Nagyon sok energiánk elmegy ezekre a papírbeszerzésekre." (5. apa)

A fogyatékossággal élő személyek társadalmi megítélése sokszor okozhat kellemetlen helyzeteket, pillanatokat a mindennapokban magának a SNI személynek is és a családjának is. Arra a kérdésre, hogy éreztek -e valaha szégyent ezzel kapcsolatban a megkérdezettek közül mindegyik személy válasza az volt, hogy *„ma már nem"*. Úgy nyilatkoztak a kérdéssel kapcsolatban, hogy meg lehet, és meg kell tanulni ezzel a helyzettel létezni a mindennapokban, hiszen nem érezhetik magukat mindig rosszul azért, amiről nem is tehetnek. *„Természetesen*

ma is vannak kellemetlen pillanatok, de nem szabad ezeket felvenni. Korábban agresszívvá tudtam válni ezekben a helyzetekben, mára már megtanultam, hogyan kell kezelni ezeket a helyzeteket." (12. apa) A vizsgált édesapák közül 2 fő érzett felelősséget és okolták magukat a fogyatékosság kialakulása miatt, de a tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy a szakemberekkel való kommunikáció során válaszokat kaptak a kérdéseikre, és ma már nem tartják magukat hibásnak.

Mint korábban is említettük a jövőkép – mint minden normális fejlődésmenetű gyermeknél is – egy fontos, de igen nehéz, érzékeny téma esetükben. A téma érzékenységét nem is bizonyítja más jobban, hogy 3 esetben fel sem lehetett tenni, az erre irányuló kérdéseket az interjú során érzékelt helyzetek miatt. Az egyik édesapa úgy fogalmazott: *„nem szabad nagy távlatokban gondolkodni"* (12. apa). A fennmaradó esetekben a jövőképpel kapcsolatos kérdés feltevését általában nagy csend követte. A megkérdezett családok közül két esetben a gyermek jövőképével kapcsolatban egyáltalán nincs elképzelése az apának – ennek oka vagy az életkor, vagy a sérülés mértéke –, ezzel egyenlő arányban mutattak bizakodást az édesapák: *„bízom benne, hogy megtalálja, amit szeretne csinálni és teljes élete lesz"* (1. apa). Az, hogy a gyermek jövőjét családi vagy intézményes kereteken belül látják az apák, közel hasonló arányban mutatkozik meg. 3 édesapa gondolja úgy, hogy a gyermeke a családban marad, és a testvérek lépnek gondoskodói szerepbe, 2 édesapa pedig intézményes keretben látja a gyermeke jövőjét, egyikük esetében lakóotthonban, másikuk esetében támogatott lakhatásban gondolkodnak.

„Munkám miatt belelátok, milyen az intézetis élet egy fogyatékossággal élő számára, ilyet nem akarok a lányomnak. A családban fog maradni, van négy testvére, ők már tudják, hogy az ő felelősségük lesz." (3. apa)

„Támogatott lakhatásban gondolkodunk, sokkal jobb neki is a – hogy mondjam – sajátjai között. Az, hogy a húgára hagyjuk, fel sem merül kérdésként, nem az ő feladata vigyázni rá, ha mi már nem leszünk." (9. apa)

A gyermek(ek) nevelése nagyon sok dologra tanítja meg a szülőket, a kutatásban résztvevő édesapáknak is feltettük azt a kérdést, hogy melyek azok a legfontosabb értékek, amiket a gyermeknevelés tanított nekik. A válaszok között megjelent a minőségi idő, élmények fontossága, a türelem, a szeretet, az összetartás, az összetartozás, a kitartás, a kommunikáció fontossága, a figyelem, a felelősség és az empátia.

Az apák legfőbb feladatára, szerepére vonatkozó kérdés esetében egyértelmű válasz volt az anyagi biztonság megteremtése, majd 8 apuka kiemelte a gyermek nevelésében való részvételt is, de volt olyan is, aki ennek az ellentettjét állította.

„Az apa egyértelmű feladata a család anyagi részének a megteremtése, a munka. A gyereket az anyjának kell nevelnie, ő van vele többet." (6. apa)

2.5.4. Férj és feleség kapcsolata

A vizsgálatunk utolsó egységében a férj – feleség kapcsolatának alakulására vonatkozóan fogalmaztunk meg kérdéseket, s bár tisztában vagyunk azzal, hogy ez nem közvetlen módon alakítja az apai szerepeket, érzéseket, mégis fontosnak éreztük a téma körül járását. Az, hogy egy édesapa milyen mértékben, illetve milyen formában vállal szerepet a családon belül nagy mértékben függ a párjával való kapcsolatának a minőségétől, ezért fontosnak tartottuk, hogy vizsgálatunk során erre a kérdéskörre is kitérjünk. Az édesapák döntő része (11 fő) az első feleségével él együtt, egy férfi esetében második házasságról beszélünk. Egy édesapa van, aki egyedül neveli a fiát. Ő a volt feleségét érintő kérdésekre személyes, érthető okok miatt nem akart válaszolni, így a mintánk 11 főre szűkült ebben a témakörben. A házasságok időtartama a 2. táblázatban jelenik meg.

1. apa	**2. apa**	**3. apa**	**4. apa**	**5. apa**	**6. apa**
20 év	7 év	25 év	23 év	22 év	14 év
7. apa	**8. apa**	**9. apa**	**10. apa**	**11. apa**	**12. apa**
26 év	13 év	20 év	–	33 év	30 év

2.táblázat. A házasságban töltött évek száma a megkérdezett sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák esetében (n=11). Forrás: Szerző.

A második táblázat jól tükrözi, hogy a sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő apák hosszútávú kapcsolat fenntartására törekednek. A legrövidebb ideje házasságban élők 7 éve vannak együtt, míg a legrégebb óta tartó kapcsolat 33 év. Kvantitatív számítással, átlag 19,36 házasságban együtt töltött év jellemzi őket, ami már elég hosszú időnek számít ahhoz, hogy megfogalmazhassuk, hogy megváltozott az az alapfeltevés (Risdal & Singer 2004), mely szerint a sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő férfiak hamarabb kilépnek a házasságból.

A feleségükkel való kapcsolatuk jellemzése során közel azonos válaszokat adtak az apukák, főként a *„jó", „harmonikus", „szeretjük egymást", „boldog", „kiegyensúlyozott", „változó, de összességében jó"* és hasonló pozitív jelzőket alkalmaztak a válaszadás során. Negatív jelzővel egyik esetben sem illette a férj a feleségét.

„A feleségem, mint ember, rendkívüli. Mindenkivel a szeretett nyelvén beszél. […] Kezdve a szüleit, a barátait…, ötven éves baráti kapcsolatokat ápol. […] Tehát mint ember, fantasztikus. Ha valakire azt mondják, hogy jó ember, akkor ő jó ember. […] Tehát mint ember, mint nő, szuper. Mint feleség, mint házi asszony, mindenhogy tökéletes." (4. apa)

A család életét jelentősen befolyásolja a sajátos nevelési igény, fogyatékosság tényének elfogadása, amely nehéz, akár éveken át tartó folyamat is lehet. Ezen időszakban a szülők egy teljes gyászreakciót élnek át, ami elengedhetetlen a gyermek elfogadása érdekében (Mező és Mező 2017). Az ilyen típusú krízishelyzet a család minden tagjára, és azok egymás közötti kapcsolatára is kihat. Az apák kétharmada (8 fő) úgy érzi, hogy a feleségével való kapcsolata erősödött a kialakult helyzet miatt. Válaszaik során kiemelik, hogy voltak nagyon nehéz időszakok, főleg a kezdeti periódusban, de összességében stabilizáló hatással van a kapcsolatukra az SNI gyermek. *„Én azt kimerem úgy mondani, hogy ha L. egészségügyi állapota nem így alakul, akkor már szerintem ő elvált volna tőlem, és nem született volna még egy gyermekünk."* (6. apa) A többi apa úgy érzi a gyermeke állapota nem volt hatással a feleségével való viszonyára, ennek az oka lehet a nevelőszülőség, illetve a fogyatékosság mértéke – enyhe értelmi fogyatékosság. Összességében a válaszadók által gyűjtött adatokból arra következtethetünk, hogy a fogyatékossággal élő gyermek erősíti az együtt maradt szülők kapcsolatát.

„Hát lehet, hogy amúgy összekovácsoló ereje van, mert tudod, a gyerek amúgy is egy kapocs, egy házasságban, egy fogyatékossággal élő gyermek pedig még nagyobb kapocs, hiszen nagyobb, másabb odafigyelést igényel, és sokkal hosszabb ideig marad a családban, mint mondjuk az ép testvére." (9. apa)

Egyetlen édesapa említett olyan változást az életükben, ami nagy mértékben a kialakult állapotra vezethető vissza és az egész család életét befolyásolta volna. Ő így fogalmazott: *„Mi nagyon szerettünk volna még közös gyereket, próbálkoztunk is, de valamiért nem sikerült. Valószínűleg ilyen pszichés dolog, és a fogyatékosság ténye miatt alakulhatott ki… bár ezt sosem tudhatjuk biztosra."* (4. apa)

Mint korábban az édesapák esetében is említettük a sajátos nevelési igény, fogyatékosság tényét a család összes tagjának fel kell dolgozni, az édesanyáknak is. A válaszadó édesapákat megkérdeztük arról, hogy gondolják a feleségüknek sikerült elfogadni a gyermekük állapotát, és az ezzel járó nehézségeket. Az eredményeket a 3. ábra mutatja be.

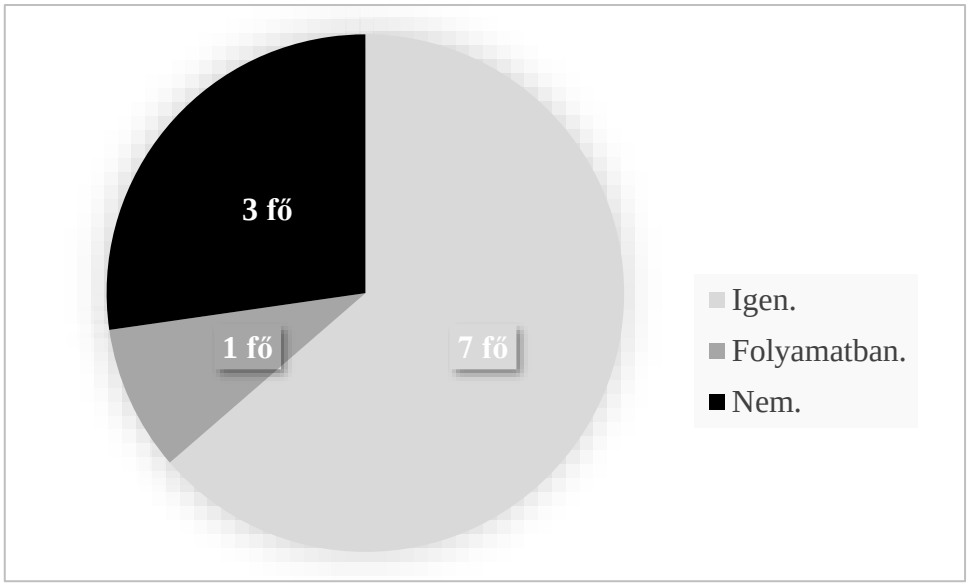

4.ábra. Az apák vélekedése arról, hogy a feleségük milyen szinten áll a sajátos nevelési igény tényének elfogadásában. Forrás: Szerző.

A 4.ábra alapján megfogalmazható, hogy 7 apa gondolja úgy, hogy a feleségüknek sikerült elfogadnia a gyermekük állapotát. 1 apa nyilatkozott úgy, hogy a feleségük az elfogadás szakaszában van, és hárman gondolják úgy, hogy a feleségüknek nem sikerült elfogadnia a sajátos nevelési igény tényét.

A párkapcsolatokban a minőségi idő, amit együtt töltenek az emberek nagyon nagy mértékben befolyásolja a kapcsolat minőségét és a családi életet. Vizsgálatunk során igyekeztünk feltérképezni a vizsgálatban résztvevő apák és párjaik szokásait az együtt töltött idő függvényében, kitértünk a randevúzási szokásokra, illetve azok akadályozó tényezőire.

Az apák döntő többsége (7 fő) úgy nyilatkozott, hogy nagyon kevés idejük van kettesben lenni a feleségükkel, főként éjszaka vannak csak ketten, de napközben lehetetlen időt szakítani magukra a munka és a gyerekek miatt. A napközbeni kettesben eltöltött időre 3 családban van lehetőség, az ő esetükben a sajátos munkaidő és a gyermekek intézményes ellátása teszi ezt lehetővé. Egy édesapa esetében pedig egyáltalán nincs lehetőségük kettesben lenni a feleségével: *„L. közöttünk alszik, így tényleg egyáltalán nincs módunk csak ketten lenni a feleségemmel”* (3. apa).

A randevúzási szokásokat érintő kérdéseket sok esetben nevetségesnek találták az interjúalanyok, a döntő többségnek (9 fő) egyáltalán nincs lehetősége elmenni a feleségével randizni időhiány, segítség hiány és egyéb okok miatt. Viszont közülük 4 családban is gyakori a hármasban – anya, apa, SNI gyermek – történő programozás (ebédek, vacsorák, kirándulások, koncertek). Két házastárs havi rendszerességgel iktat be egy-egy olyan alkalmat, amikor csak

kettesben vannak, ennek a menedzselését a nagyszülők, keresztszülők teszik lehetővé. Fontosnak tartják ezeket a randevúkat, tevékenységet tekintve ezek egyszerű séták, vacsorák, ebédek, ritkább esetekben egy, vagy kétéjszakás kirándulások. Úgy gondolják ezek az édesapák, hogy a jó kapcsolatuk egyik fontos alapja, ezeknek a szokásoknak a tartása.

„Ha nem lennének ezek a havi egy kimenők a feleségemmel, valószínűleg nem olyan lenne a kapcsolatunk, mint most. Sokkal rosszabb lenne, azt hiszem." (4.apa)

Az együtt töltött idő hiányának kérdésére minden apa (11 fő) egyöntetű választ adott, ami azt mutatja, hogy szükségét érzik annak, hogy kettesben legyenek a párjukkal, de ezeket különböző okok miatt megvalósíthatatlannak tartják, még az előbb említett randevúzó édesapák is kevés időnek tartják azt a mennyiségű időt, amit a feleségükkel töltenek.

Felmértük, hogy a megkérdezett férfiak és feleségeik együttműködnek -e esetleg valamilyen szakemberrel (pszichológus, terapeuta, pártanácsadó), aki a családban, kapcsolatukban felmerülő kérdésekre, problémákra választ tud adni, segíteni tudja az életüket. Erre a kérdésre egyértelmű nemleges választ kaptunk minden esetben, ennek okát nem vizsgáltuk, de további kérdéseket vet fel.

2.6. Következtetések

A vizsgálat során, az adatgyűjtés és az eredmények értékelését követően választ kaptunk a korábban feltett kérdéseinkre, illetve hipotéziseinkre.

Az első hipotézis esetében, melyben Dermott 2003-as vizsgálatait felhasználva feltételeztük, hogy a sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő apákra is jellemző az érzelmi közelség *(intimate fathers*) kialakítására való törekvés a sajátos nevelési igényű gyermekeik nevelése során választ kaptunk. A feltételezésünk beigazolódott, hiszen a megkérdezett édesapák aktívan részt vesznek a saját gyermekeik nevelésében a nagyon szenzitív időszaktól – kisgyermekkor – kezdve. Ebből az következik, hogy a neurotipikus fejlődési menetű gyermekeket nevelő apákhoz hasonlóan, a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apákra is jellemző ez a modern apaszerep, mely a korábbi szakirodalmakban még nem jelent meg.

A vizsgálatunkban résztvevő apák mindannyian érzelmi közelséggel járó kapcsolatot igyekszik gyermekével kialakítani, így a gondoskodó férfiassággal (Eliott, 2015) kapcsolatos feltételezésünk is beigazolódott, miszerint új, férfias értékként jelenik meg a gyermeknevelés a megkérdezett sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák esetében is. A vizsgálatunkban az apák többsége (8 fő) emelte ki a gyermek nevelésében való részvételt, mint fontos feladat. Így arra következtetünk, hogy az édesapák egyre nagyobb jelentőséget társítanak a nevelésben történő részvételhez a család anyagi biztonságának megteremtése érdekében.

Az eredményeink megmutatják, hogy az otthonmaradó édesapa jelenség a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő családokban is jellemző, hiszen 4 család esetében is az édesapa fő feladata a gyermek nevelése, gondozása, míg az édesanya a család anyagi biztonságának megteremtőjévé válik. Így az utolsó hipotézisünk, amelyet Drjenovszky & Sztáray (2023) vizsgálatait alapul véve feltételeztünk – a kutatásban résztvevő sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák esetében nem jellemző az otthon maradás (otthonmaradó apa), hanem ehelyett továbbra is a családfenntartó szerepét képviselik – csak részben igazolódott be. Bár a vizsgálatban résztvevő apák között is voltak olyanok, akik a kenyérkereső szerepet önmagukra hárították.

A vizsgálati eredményeink alátámasztották, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő apák szerepei is folyamatosan változnak, átalakulnak, egyre inkább a modern apaszerepek jelennek meg. A családokra vonatkozó megállapítások során ezt célszerű figyelembe venni, mivel az eredmények azt bizonyítják, hogy a korábbi (a hagyományos szerepeket hangsúlyozó) megállapítások nem teljesen állják meg a helyüket.

A vizsgálat korlátjai

A következtetések megfogalmazása terén ki kell emelni a vizsgálat korlátjaként az alacsony mintaszámot, melyet a későbbiekben érdemes növelni, s melynek következtében a következtetéseket kellő mértéktartással célszerű kezelni. Ugyanakkor a résztvevői interjú mintaszáma megfelelő a kvalitatív interjú elvégzéséhez. Emellett természetesen az interjúzás, során megjelenő pozitív torzítás, elfogultság és szubjektivitás is szerepet játszhat a válaszadások során, de a dolgozatban megjelenő, az apáktól származó pontos idézések is azt bizonyítják, hogy az interjúalanyok törekedtek az őszinteségre.

Összefoglalás

Kutatásunkban elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy a sajátos nevelési igényű családokban milyen módon valósul meg az apák családi életben való részvétele, illetve arra, hogy milyen mértékben változtak meg az apaszerepek napjainkban Magyarországon. Az eredményeink rávilágítanak arra, hogy az édesapák egyre nagyobb mértékben veszik ki a részüket a családi életen belül a gyermekek gondozásában, és nyilvánvalóvá válik, hogy az apáknak már nem csak a család anyagi biztonságának a megteremtése a feladata, mint ahogy a tradicionális felfogás mutatja.

A modern apa egy olyan személy, aki érzelmileg nyitott, törődő, és a gyermekei iránt elkötelezett. (Wall & Arnold, 2007; Sztáray & Drjenovszky 2021). Ezt az érzelmi nyitottságot mi sem bizonyítja jobban, hogy az interjúk során a megkérdezett apák nyíltan és őszintén beszéltek, olyan eseményekről, történésekről, gondolatokról, és érzésekről, melyek nagyon nehéz és érzékeny témát érintettek.

A házasságban élő édesapák mind jó kapcsolatot ápolnak a feleségükkel, sőt mi több úgy gondolják, hogy a sajátos nevelési igényű gyermek részvétele a családban még inkább erősíti, stabilizálja a kapcsolatukat, hiszen nagyon sok nehézséggel, akadállyal kell közösen megküzdeniük az életük során, mind a speciális igény okozta helyzetekben, mind a gyermeknevelésben, mind a kapcsolatukban. A megkérdezett férfiak kapcsolatát a feleségükkel átlag 19,36 házasságban együtt töltött év jellemzi őket, ami már elég hosszú időnek számít ahhoz, hogy megfogalmazhassuk, hogy megváltozott az az alapfeltevés (Risdal & Singer 2004), mely szerint a sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő férfiak hamarabb kilépnek a házasságból, így a sajátos nevelési igényű gyermekeket nevelő családokról való gondolkodás esetében célszerű változtatni azon a berögzült gondolkodáson, miszerint a családok jelentős része felbomlik és az apák nem veszik ki a részüket a gyermekek neveléséből.

Irodalomjegyzék

Bagdy Emőke (2004): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Sylvester János Kiadó és Nyomda Kft, Szombathely.

Bambey, A., H. & W. Gumbinger (2006): „Neue Väter" – anderer Kinder? Das Vaterbild im Umbruch – Zwischen gesellschaftlichen Erwartungen und realer Umsetzung. *Forschung Frankfurt*, 4(1), 26-31.

Bánlaky, P. (2001): *Családszociológia.* Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest.

Bodonyi, E., Busi, E., Vizelyi, Á. (2006): A család funkciói. In: Hegedűs, J. (szerk.): *Család, gyermek, társadalom.* Bölcsész Konzorcium, Budapest 14-17.

Bodonyi, E., Hegedűs, J. (2006): A család fogalmának értelmezése. In: Hegedűs, J. (szerk.): *Család, gyermek, társadalom*. Bölcsész Konzorcium, Budapest 9-13.

Bognárné Kocsis, J. (2016): A családi nevelés és a szülői hivatás sajátosságai, feladatai. *Collegium Doctorum. Magyar református teológia*, 12(2), 348-371.

Boros, B. (2021): Amikor máshol landol a repülő… - Eltérő fejlődésmenetű vagy krónikus beteg gyerek a családban. In: Bátki, A. & Ribiczey, N., *Családhatározó. A sokszínűség pszichológiája.* Open Books: Budapest. 303–336.

Boros, B. (2021): Amikor máshol landol a repülő… - Eltérő fejlődésmenetű vagy krónikus beteg gyerek a családban. In Bátki, A. & Ribiczey, N., *Családhatározó. A sokszínűség pszichológiája.* Open Books: Budapest. 303–336.

Buda, B. (1995): *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Carr J. C. (2013): *Apa születik*. Alexandra Kiadó, Pécs.

Crosbie-Burnett, M., Klein, D. M. (2009): The Fascinating Story of Family Theories. In: Bray, James H. – Stanton, M. (eds.): *The Wiley-Blackwell Handbook of Family Psyhology.* John Wiley & Sons Inc., Chichester. 37-52.

Cseh-Szombathy, L. (1979). *Családszociológiai problémák és módszerek.* Gondolat, Budapest.

Danis, I. (2021.). A változó család – Alkalmazkodás térben és időben. In: Bátki, A. & Ribiczey, N., *Családhatározó. A sokszínűség pszichológiája.* Open Books: Budapest. 9-54.

Dermott, E. (2003): The 'Intimate Father': Defining Paternal Involvement. *Sociological Research Online*, 8(4), 28-38, https://doi.org/10.5153/sro.859.

Drjenovszky, Zs. & Sztáray Kézdy, É. (2021): Kisgyermekes szülők a munkaerőpiacon: Otthonlévő apák – Dolgozó anyák (I. rész), Otthonlévő apák tapasztalatai. *Új Munkaügyi Szemle*, 2(4), 31-42.

Drjenovszky, Zs. & Sztáray Kézdy, É. (2023a): The Distribution of Unpaid Domestic Work in Hungarian Stayat-Home Father—Working-Mother Families. *Social Sciences*, 12(3), 97-114, https://doi.org/10.3390/socsci12030116.

Drjenovszky, Zs. & Sztáray Kézdy, É. (2023b): A munka és a magánélet közti egyensúly alakulása a kisgyermekkel otthon lévő apák családjában. *Szociológiai Szemle*, 33(2), 29-55, https://doi.org/10.51624/szocszemle.2023.2.2.

Fedor, A., Kovács, J. & Balogh, E. (2016): Tartalomelemzés. In: Fedor, A. & Huszti É. (szerk.): *Kutatásmódszertani kézikönyv*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 72-104.

Fényes, H. & Csák, Zs. (2024): Az apák és anyák önkéntessége az iskolában. *Önkéntes szemle*, 4(3), 35-58.

Furstenberg, F. F. (2005): Banking on Families: How Families Generate and Distribute Social Capital. *Journal of Marriage and Family*, 809-821.

Gyorgyovich, M. & Pári, A. (2023): A család(fogalom) pluralizálódása a magyar társadalomban. In Pári, A. és Gyorgyovich, M. (szerk.): *Család – Érték – Tér: Tanulmányok a családi értékekről*. Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért, Budapest. 13-36.

Hámori, E. (2014). *Kötődéselmélet régen és ma. Koncepciók, kutatás, módszerek és klinikai vonatkozások Bowlbytól napjainkig*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.

Hobson, B., D. Morgan (2002): Introduction: making man into father. In: Hobson, B. eds.: *Making man into father. Man, Masculinity and the Social Policies of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-24.

Hunter, Sara C., Damian, W. Riggs & Martha Augoustinos (2017): Constructions of Primary Caregiving Fathers in Popular Parenting Texts. *Men and Masculinities*, 23(1), 150-169, https://doi.org/10.1177/1097184X17730593.

Kálmán, Zs. (2004): *Bánatkő*. Bliss Alapítvány, Budapest.

Kálmán, Zs. & Könczei, Gy. (2002): *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris Kiadó, Budapest.

Kis, N. (2016): Eltérően fejlődő gyermek a családban. *Gyermeknevelés*, 4(3), 1-15.

Kormos, B. (2022): Kötődési problémák megnyilvánulása beszoktatás esetén – a megfigyelés, mint módszer alkalmazása. *Módszertani Közlemények, 62. (2)*.103-116.

Kriston, E. (2018): A család fogalma a társadalmi innováció sűrűjében, különös tekintettel a jogi és szociológiai megközelítésre. *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica*, 396-407.

Kuklay, A., Katona, F., Borbély, S., Balogh, Z., Kovács, S-né & Lányiné, Á. (1995): *Sérült ember a családban*. K.N. Budapest.

Maccoby, E. E. & Martin, J. A. (1983): Socialization in the context of the family: parent-child interaction. In: Mussen, P. H. (ed.): *Handbook of child psychology*. 4(4), 1-103.

Meuser, M. (2009): Männer und Familie. In: Kapella, O. Ch., Rille-Pfeifer, M. Rupp & N. F. Schneider, (Hrsg.): *Die Vielfalt der Familie. Tgaungsband zum 3. Europäischen Fachkongress Familienforschung*. Verlag Barbara Budrich. 145-156.

Mező, K. & Mező, F. (2017): Fogyatékossággal élő gyermek a családban. In: Vargáné Dr. Nagy, A. (szerk.): *Családi nevelés 2*. Didakt Kft, Budapest.

Nagy, B., Géring, Zs. & Király, G. (szerk.) (2018): *Dilemmák és stratégiák a család és a munka összehangolásában*. L'Hartmann Kiadó, Budapest.

Orosz, A. (2024): Az apák családon belüli szerepei. *Kapocs*, 7(3-4), 41-56.

Priego-Ojeda M. & Rusu P. P. (2023): "Emotion regulation, parental stress and family functioning: Families of children with disabilities vs normative families". *Research in developmental disabilities* (1873-3379), 139, 104548.

Radványi, K. (2013). *Legbelső kör: a család*. ELTE, Budapest.

Risdal, D. & George, HS Singer (2004): Marital Adjustment in Parents of Children with Disabilities: A Historical Review and Meta-Analysis. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities,* 29(2), 95-103.

Sztáray Kézdy Éva & Drjenovszky Zsófia (2021b): Hungarian Stay-at-Home Fathers: A New Alternative for Family Wellbeing. Social Sciences, 10(6) 197, https://doi.org/10.3390/socsci10060197.

Sztáray Kézdy, É. & Drjenovszky, Zs. (2021a): Gondoskodásviszonyok a gyermekükkel otthon lévő apák családjaiban Magyarországon. *Társadalomtudományi Szemle*, 11(4), 138-161.

Sztáray Kézdy, É. & Kovácsné Hegedűs, D. (2023): A változó apakép vizsgálata az Instagram-posztok tükrében. *Médiakutató*, 24(4), 65-84.

Teleki, B. (2000): *Kézikönyv a családról I.* Korda Kiadó, Kecskemét.

Török, E. (2009): A banausziától a bérmunkáig. Változások a munka értelmezésében. *Szociológiai Szemle*, 19(4) 43-67.

Török, E. (2011): „Nem érzi olyan teljes egésznek": Női munkaértelmezések és a női munkavállalás motivációi. *Közelítések,* 1(2), 41-68.

Vajda, Zs. & Kósa, É. (2005): *Neveléslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest.

Várkonyi Ágnes (szerk.) (2006): *Ismerj meg..., hogy megérts!* Virtuóz Kft. Budapest.

Vaskovics, L. (2014): Családszerkezeti átalakulások európai kitekintésben. *Szociológiai Szemle*, 24(1), 5-39.

Voltz, R. 2007: Väter zwischen Wunsch und Wirklichkeit. In: Mühling, T. – H. Rost (Hrsg.): *Väter im Blickpunkt.* Opladen: Verlag Barbara Budrich, 205–224.

Wall, G., & Arnold, S. (2007). How involved is involved fathering?: An exploration of the contemporary culture of fatherhood. *Gender & Society,* 21(4), 508–527 https://doi.org/10.1177/0891243207304973.

Felhasznált irodalom (internet)

I1: https://njt.hu/jogszabaly/2011-190-00-00

I2: https://www.ksh.hu/nepszamlalasok

Mellékletek

1. számú melléklet: interjú kérdéssor

1. Kérem meséljen magáról! Hány éves? Mi a legmagasabb iskolai végzettsége, illetve mi a foglalkozása?
2. Hány gyereke van? Hány évesek? Melyikük milyen nemű? Mivel foglalkoznak?
3. Meséljen róla egy kicsit. Milyen nemű? Mikor született?
4. Milyen érzésekkel töltötte el, mikor megszületett?

5. Mi a diagnózisa? Mikor diagnosztizálták?
6. Mit érzett, amikor megtudta, hogy speciális igényű a gyermeke? Hogyan birkózott meg ezzel a helyzettel?
7. Kitől/ Honnan szerezett információkat a gyermeke fogyatékosságáról?
8. Megkapták a kellő támogatást? Mikortól (a gyermek hány éves vagy hónapos korától) kaptak támogatást?
9. Milyen szakemberekkel dolgoztak együtt?
10. Hogyan jellemezné a gyermekével való kapcsolatát? Van feszültség/ konfliktus/ féltékenység Önök között? Vannak közös szokásaik, rendszeres közös tevékenységek?
11. Voltak olyan céljai, amikről le kellett mondania a kialakult helyzet miatt?
12. Volt-e olyan, ami megváltozott a gyermek születése után? Ha igen, akkor mi változott meg?
13. Meséljen az SNI gyermekéről. Milyen ő? Mit szeret csinálni? Milyen hétköznapi nehézségek vannak?
14. Mit gondolt a születése előtt az apaságról? Hogyan képzelte el magát apaként?
15. Változott és ha változott, akkor hogyan változott meg ez az apakép a valóságban?
16. Mi volt számára a legnagyobb kihívás a gyermeke fogyatékosságát illetően?
17. Melyek voltak a legszebb pillanatok a fogyatékosság tényének megállapítása során? Mit tanult belőle?
18. Az idő során hogyan változott a fogyatékossághoz való hozzáállása?
19. Érzett -e valaha szégyent, felelősséget ezzel kapcsolatban?
20. Ha el lehet dönteni, akkor véleményezze, hogy mennyire vesz/vett részt a gyermeke nevelésében?
21. Hogyan látja a gyermeke jövőjét?
22. Mit gondol arról, hogy melyek a legfontosabb értékek, amit a gyermeke nevelése megtanított az Ön számára?
23. Mit gondol, mi az édesapa legfőbb feladata, szerepe a gyermeke nevelésében?
24. Meséljen a feleségéről. Ő hány éves? Mivel foglalkozik?
25. Hány éve tart a házasságuk/kapcsolatuk?
26. Hogyan jellemezné a feleségével való viszonyát/ kapcsolatát?
27. Hogyan hatott a gyermek állapota a kapcsolatukra? Milyen volt a feleségével való kapcsolat, amikor kiderült a fogyatékosság ténye?
28. Milyen változásokat tapasztalt?
29. Hogy látja a feleségének, hogyan sikerült feldolgoznia ezt a helyzetet?

30. Milyen egy hétköznapja a családnak? Mikor van együtt a család?
31. Tudnak-e és ha tudnak mikor tudnak a feleségével kettesben lenni egy hétköznap során?
32. Van időjük randizni? Milyen időközönként?
33. Mennyire látja fontosnak az együtt töltött időt, amit csak a feleségével tölt?
34. Mennyire érzi ennek az együtt töltött időnek a hiányát? Hogy gondolja, melyek azok a hétköznapi dolgok, amik a feleségével töltött időt akadályozza?
35. Esetleg valamilyen szakember, aki a felmerülő kérdésekre tud válaszolni, esetleg a kapcsolatuk minőségét próbálja pozitív irányba befolyásolni?
36. Hogyan jellemezné a családja életét? Járnak-e együtt nyaralni, kirándulni, közös programokra, családi névnapokra, születésnapokra?
37. Hogyan néz ki egy napjuk a hétköznapokban?
38. Esetleg tudja, hogy a család többi tagjának pontosan hogyan zajlik egy napja? (külön foglalkozások, fejlesztések, feleség elfoglaltságai, testvérek elfoglaltságai)
39. Mennyire tud jelen lenni a hétköznapokban? Van olyan foglalkozás/hely ahová mindig Ön viszi a gyereke(ke)t? Mennyire tud jelen lenni a speciális igény által hozott dolgokba, feladatokba?
40. Van valaki, aki besegít, hogy gördülékenyebben menjenek a hétköznapok? Miben és hogyan segít?
41. Mi okozza a legnagyobb nehézséget a hétköznapokban? Miket tesz a napi stressz kezelés érdekében?
42. Ha nyilvánosan bukik ki a különlegesség (pl beszéd, dühkitörés) akkor ezt hogy kezeli?
43. Milyen szabályok élnek a családodban? Van olyan szabály, ami az SNI gyermekre nem vonatkozik, vagy külön csak rá vonatkozik?
44. Önöknél megjelent a rokonoktól, ismerősöktől való eltávolodás /elzárkózás a kezdeti időszakban?
45. A családi kapcsolatai hogyan változtak meg ezt követően? A kérdésekkel kihez tudott fordulni?
46. A baráti kapcsolatai hogyan változtak? Van lehetősége és ideje fenntartani és ápolni a kapcsolatot? Nekik beszél a speciális igénnyel kapcsolatban bármiről?

Nyilatkozat

Nyilatkozom arról, hogy a dolgozat megírása során semmilyen formában nem használtam mesterséges intelligenciát.

2025.01.04. Gyulai Ilona s.k.